

Makale Künyesi (Araştırma): Işık, U. (2025). Dîvânu Lugâtî't-Türk'ün eleştirel söylem analizi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 41-70.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1583739>

DÎVÂNU LUGÂTÎ'T-TÜRK'ÜN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

Utku IŞIK¹

ÖZET

Söylem; olayları, kişi, durum, algı ve çatışmaları kapsayan ve dil ile ifade edilebilen geniş bir kavramdır. Söylemin aslında kişi veya grupların hayata bakışlarını, çevreyi kendi çerçevelerinden algılayış biçimleriyle ilişkili ve ideolojilerini ortaya koymak suretiyle zihin yapısına ait ipuçlarını barındırması bizi, belli bir metne dayalı söylem analizinin metni ortaya çıkaran arka plandaki zihniyete ulaşma açısından oldukça önemli olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Yazarın kavramları ve olguları algılayış biçimi ve dâhil olduğu ideoloji metne çeşitli biçimlerde bilinçli veya bilinçsiz olarak sirayet etmektedir.

Bu çalışmada Kâşgarlı Mahmud'un Türk lehçeleri ve kültürü hakkında eşsiz bilgilere sahip olduğumuz Dîvânu Lugâtî't-Türk adlı eserinin arka planındaki söyleme ait unsurlar incelenmiştir. Çalışmanın amacı eserin söylem boyutuyla bütün açılardan ele alınması, oluşan söylemin dönemin gerçeklerinden ne derece etkilendiği ile gerçeği hangi boyutlarıyla etkileme gücüne sahip olduğunu belirleyebilmektir. Kâşgarlı Mahmud'un çevresindeki kişi, topluluk, mekân ve olaylara bakış açısına ait pek çok veri, van Dijk'in mikro ve makro unsurları ele alan Eleştirel Söylem Analizi yöntemleri aracılığıyla tespit edilmeye çalışılmış ve karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmalarının en erken örneği olduğu düşünülen Dîvânu Lugâtî't-Türk, bir sözlükten ziyade söylemin ortaya çıkmasını sağlayan bir metin gözüyle eleştirel söylem analizi yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Dîvânu Lugâtî't-Türk'te, van Dijk'in söylem kategorileri içerisinde yer alan yöntemler "karşıtlık", "içerik açısından yüceltme", "resmiyet", "tanım düzeyi ve ayrıntı derecesi", "eş / yakın anlamlı sözcükler", "aşağılama ve ironi", "mantığa dayandırma", "nesnellik / gerçeklik iddiası", "empati", "anlatım özellikleri", "metin düzeyinde yapısal kurgu" başlıkları altında incelenecektir. Metinde bu kategoriler içerisinde yer almayan "bilimsel üslup" ve "hedef" yöntemleri de tespit edilmiştir. Bu yöntemler, Kâşgarlı Mahmud'un eseri yazma amaçları göz önünde bulundurularak her bir yöntem başlığı altında metin parçaları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda Kâşgarlı Mahmud'un kullanmış olduğu söylem yöntemleri ile üç yüz yıl önce yaşamış olan Tunyukuk'un, meşhur yazıtında benimsemiş olduğu yöntemlerin büyük oranda ortaklaştığı anlaşılmıştır. Bu ortaklığın Türkçenin söylem üretme kabiliyeti ile politik dil stratejilerinin süreç içerisindeki sürekliliği ve çeşitliliğini ortaya koyduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eski Türkçe, Dîvânu Lugâtî't-Türk, Kâşgarlı Mahmud, eleştirel söylem analizi.

¹ Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. utkuisik@windowslive.com
<https://orcid.org/0000-0003-0445-052X>

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF DÎVÂNU LUGÂTÎ'T-TÜRK

ABSTRACT

Discourse is a broad concept encompassing events, individuals, situations, perceptions, and conflicts, all of which can be expressed through language. Discourse reflects the perspectives of individuals or groups, their interpretation of the world from within their own frameworks, and their ideologies, offering insights into their mental structures. Hence, discourse analysis, particularly when based on a specific text, becomes crucial for uncovering the mindset behind it. The ways an author perceives concepts and phenomena, and the ideology he or she consciously or unconsciously subscribes to, permeate the text.

In this study, the elements of discourse underlying Dîvânu Lugâtî't-Türk, an invaluable work by Kâşgarlı Mahmud on Turkish dialects and culture, are examined. The aim is to evaluate the work through a discourse perspective, considering various dimensions, the extent to which the discourse was influenced by the realities of the era, and its power to shape reality. By applying van Dijk's Critical Discourse Analysis (CDA), which examines micro and macro elements, numerous aspects of Kâşgarlı Mahmud's perspectives on individuals, communities, settings, and events have been identified. The Dîvânu Lugâtî't-Türk, often regarded as one of the earliest examples of comparative linguistic studies, is analyzed not merely as a dictionary but as a text giving rise to discourse within the CDA framework.

The methods within van Dijk's discourse categories analyzed in the study include "contrast", "content glorification", "formality", "definition and detail level", "synonymous or near-synonymous words", "deprecation and irony", "rationalization", "objectivity/reality claim", "empathy", "narrative features" and "structural text-level composition". Additionally, methods such as "scientific tone" and "target audience" not categorized by van Dijk, have also been identified. These methods are explained with textual examples, taking into account Kâşgarlı Mahmud's objectives in writing the work.

The study concludes that the discourse methods employed by Kâşgarlı Mahmud largely align with those found in Tunyukuk's famous inscription, written three centuries earlier. This similarity highlights the continuity and diversity of discourse production in Turkish and its political-linguistic strategies throughout history.

Keywords: Old Turkic, Dîvânu Lugâtî't-Türk, Kâşgarlı Mahmud, critical discourse analysis.

GİRİŞ

Söylem 20. yüzyıl entelektüellerinin ortaya koyduğu ve dil bilimi, psikoloji, toplum bilimi, felsefe gibi birçok disiplinden beslenen bir çalışma alanıdır. Söylem, algıları ve toplu iletişim vasıtasıyla toplumu biçimlendirmekte ve ondan etkilenecek yeniden kurgulanmaktadır. Wodak, eleştirel söylem analizinin söylemi sosyal bir eylem olarak gördüğünü, bunun da söylem ile sosyal olaylar, kurumlar ve yapılarla birbirini biçimlendiren diyalektik bir ilişkisi olması anlamına geldiğini söylemiştir (2014, s. 303). Foucault, söylemin toplumu şekillendirme ile ilişkisine M.Ö. 6. yüzyıl Yunan şairlerine atıfta bulunarak örnek vermiştir. Bu dönemdeki şairler güçlü söylemler vasıtasıyla toplumda itibar ve çatışmanın ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bu kişiler güçlü söylemler sayesinde kehanette bulunarak toplumu aslında bir fikre hazırlamış ve böylece sosyal yaşamı şekillendirmişlerdir (1981, s. 54).

Söylem ve dil birbirinden farklı kavramlardır. Dil söyleme aittir. Dil, sözlü veya sözsüz ifade ve beyanlarla somutluğa kavuşurken söylem; ifadeleri, olay ve durumları, ideolojileri ve algıları kapsayan çok daha geniş bir kavramdır. Dil; kurallar, üslup ve dil malzemesi açısından söylemin içinde yer almakta ve onun biçimlenmesini sağlamaktadır. Sözen, farklı gerçekliklerin farklı bilgi yapılanmalarını ifadeye yarayan çeşitli dil icralarını söylemle eş tutmuş, söylemi farklı eylem ve dil pratikleri olarak tanımlamıştır. Söylemin, bilgi, iktidar, güç, otorite, kontrol gibi işlevleri bulunduğunu ve tüm bunların dille ifadesinin mümkün olduğunu belirtmiş ancak söylenmeyenlerin de bir anlamı olmasından dolayı dil dışındaki bu tutumun da söylem içerisinde yer aldığını ifade etmiştir. Ona göre söylemde önemli olan, bir şekilde anlamların mübadelesidir (1999, s. 12-14).

Söylem çalışmaları 20. yüzyıl entelektüellerinin ortaya çıkarıp geliştirdiği bir çalışma alanıdır ve yapısalcı söylem, Lacancı özne söylemi, postyapısalcı söylem, Foucaultçu bilgi/güç söylemi, hermeneutik / yorumcu söylem teorileri söylemi, söylemdeki farklı alanları ön plana çıkararak ele almışlardır. Bunlar içinde yapısalcı söylem teorisi, yapısalcı dil biliminden etkilenmiş ve bireysel yorumlamalardan ve algıdan ziyade iletişimdeki kişilerin bağlı oldukları bilgi sistemini paylaşımlarına işaret etmiştir. İletişim merkezli bir psikanaliz anlayışına sahip olan Lacan ise söylemi gerçekleştiren özneye vurgu yaparak özneliliğin söylemdeki önemine yoğunlaşmıştır. Lacan'ın öznesinin aksine metnin önemine vurgu yapan Derrida gibi postyapısalcılar dil ve bilgi arasındaki ilişkiye odaklanır ve onlara göre gerçeği tam anlamıyla iletemediği için anlam hiçbir surette tamamlanamaz. Foucaultcu bilgi / güç söyleminde insan, nesne ya da özne rolünde görülebilir. Bu anlayışta söylem; gerçek, güç ve bilgiyi düzenler. Bilgi objektiflikten ziyade söylemin içine yerleşmiş bir kavramdır ve eylemler yalnızca strateji ve yöntemlere karşılık gelmektedir. Foucault (1991, s. 75) belli kurum, ideoloji veya kuramlardan ziyade belirli bir dönemde yaşanan olay ve durumları ele almış aynı zamanda bu olay ve durumlarla sıkı sıkıya bağlı pratikleri “nerede ne söylendiği” ve “nerede ne yapıldığı” gibi bağlam açısından değerlendirmiştir. Schleiermacher, Dilthey, Husserl ve Heidegger öncülüğünde ortaya çıkan hermeneutik / yorumcu söylem teorisi yoruma dayalı hermeneutik felsefe ve tecrübeye dayalı fenomenolojiye dayanırken eylem ve anlam arasındaki bağlantıları açıklamaya çalışmaktadır (Sözen, 1999, s. 44-73).

Eleştirel söylem analizi yöntemi, toplumsal yapılar, olaylar ve söylem arasındaki ilişkiyi çözümlemeye yarar. Eleştirel söylem alanında Fairclough, van Dijk, Wodak gibi araştırmacılar çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bunlar içerisinde van Dijk'in yöntemi mikro ve makro düzeyde ilişkiyi ele almaktadır. Mikro düzey kişiler arası iletişime, makro düzey ise toplumsal olaylar, söylem biçimleri ve algılara karşılık gelmektedir. Sallan Gül ve Kahya Nizam söylem analizinin her türlü yazılı ve sözlü metni içerdiğini, bağlam ve ideolojiyi kapsayacak şekilde iletişime dayalı olduğunu belirtmiştir (2021, s. 196). Bu iletişime bağlı oluş, söylemin kişisel ve sosyal düzey olmak üzere farklı açılardan ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Van Dijk (2001) kendi eleştirel söylem çalışmalarını sosyobilişsel bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Ona göre söylem analizinde önemli olan söylem, biliş (bireysel ve toplumsal) ve toplumdur. Bağlam yalnızca herkes için geçerli olabilecek yaş, ırk, sosyal

çevre gibi değişkenlerden ibaret değildir. Böyle bir bağlam, kişisel algılamaları belirleyen bilişsel süreçlere dayalı olmasından dolayı daha karmaşıktır ve kişilerin birbirlerinin niyetlerini ve davranışlarını anlamaları için gereklidir (Şah, 2020, s. 216-217). Söylemin içine aldığı kavramları dile getirirken Sözen, dilin bulunduğu her alanda söylemin ortaya çıkabileceğini ve bağlamların, söylemle alakalı olayların, oluşumların, kuralların, dil fonksiyonlarının, yapı, beyan, ifade ve anlamlandırmaların söylemin içine girdiği alanın incelenmesini sağladığını belirtmiştir. Ona göre söylemi açıkça ortaya koyan bilgi, neyin, nasıl, ne zaman beyan edildiği, öznenin kim olduğu ve sonuç olarak bağlamdır (1999, s. 13, 27). Buradan aslında yapılacak incelemelerin oldukça fazla ve esnek değişkenlere göre yapılmasının zorunlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu zorunluluk aynı sözlü veya yazılı metin için sayısız yorumun yapılabilmesi sonucunu doğurmaktadır.

İNCELEME

Söylem analizindeki amaçlardan biri de gerek açıkça belirtilmiş olsun gerekse sis perdesinin ardında saklansın söylemi oluşturan zihnin veya zihinsel yapının niyetini ortaya koyabilmektir. Bunun için de dil veya dil ötesi malzemenin en ince ayrıntısına kadar özel ve bütüncül şekilde incelenmesi zorunludur. Solak, bu konuyla ilgili olarak söylem analizinin söz dizimi ve semantik alanın ötesine geçerek metni dekonstrüksiyona uğratma ve böylece söylem sahibinin niyetini belirleme uğraşı olduğunu söylemiştir (2011, s. 3). Bu da Solak'a göre dil tercihlerinin hangi yönde kullanıldığını tespit ile mümkündür. Söylem içinde neyin vurgulandığı veya yok sayıldığı bu tespitin yapılabilmesinde önemli bir çıkış noktasıdır. Söylemi icra eden öznenin söylediği şeyi niçin söylediği ve ideolojik olarak hangi fikre bağlı olduğu, etnisitesi, yaşı, cinsiyeti vb. özellikleri arasında ilişki kurularak söylemi gerçekleştiren zihniyet daha açık şekilde anlaşılabilir (2011, s. 7).

Bu çalışmada gerek bilişsel özellikleri göz önünde bulundurması gerekse bağlamı mikro ve makro düzeyde ele alması sebebiyle van Dijk'in (2020) eleştirel söylem çalışmaları için ortaya koyduğu analiz ölçüleri temel alınarak DLT metni eleştirel söylem analizine tabi tutulacaktır.

Karşıtlık

Kâşgarlı Mahmud, o dönemde Uzak Doğu'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk toplulukları hakkında bilgiler derlemiş ve bunları eserinde aktarmıştır. Kâşgarlı bu geniş coğrafyayı anlatırken elbette dil, din ve kültürle ilgili özellikler açısından kendisinin hangi noktada bulunduğunu da okuyucusuna sıklıkla hatırlatmıştır. Bu durum esere öznellik ve bir şahsiyet kazandırmış görünmektedir. Dijk'e göre söylem içerisinde karşıtlık stratejisi "biz"in olumlu, "onlar" olarak karşıya alınan grup içinse olumsuz yönlerin vurgulanmasıyla mümkündür. Bu durum elbette "biz"in olumsuz taraflarından ve onların olumlu taraflarından bahsetmemeyi beraberinde getirebilmektedir (2020, s. 53-55). Kâşgarlı'nın eserinde karşıtlık ben ve diğerleri, Türkler ve diğerleri, Müslümanlar ve diğerleri ve boylar arası karşıtlık şeklinde oluşturulmuştur.

Kâşgarlı Mahmud, eserin girişinde verdiği bilgilerde Türk ülkelerini gezdiğini, Türk boylarını iyi tanıdığını ve Türkler arasında kendisinin üstün özelliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu durum elbette esere de yansımış ve eser de kendisine üstün bir yer

edinmiştir. Kâşgarlı'nın kendi özelliklerini ve eserini yüceltmesi tek yönlü değildir. Bundan etkilenen başka nesnelerin de olması yöntemin yüceltmeden ziyade karşıtlığa evrildiğini söylemeye imkân vermektedir. Kâşgarlı'nın özellikle giriş kısmında kendisi ve eser üzerinden böyle bir karşıtlık stratejisi izlemesinin kitabın Türkçe öğrenenler nezdindeki güvenini artırma işlevi gördüğünü söylemek mümkündür: “Zaten ben onların, dilde en doğruyu bilenlerinden, anlatımda en açık olanlarından, akılca en yetkinlerinden, soyca en köklülerinden, mızrakta en iyi atıcılarındım. Böylece her boyun dili bende en mükemmel şeklini buldu. Sonra bu kitabı en iyi şekilde düzenleyerek yazdım.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 2), “Ancak en fasihi ve en doğrusu kitapta yazılandır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 174), “İçimde, kitabımı Halil'in Kitabı'l-Ayn'ında olduğu gibi, kullanılmakta olan ve kullanılmayan kelimeleri birlikte olacak şekilde hazırlamak arzusu coştı [...] Bu yol daha kapsamlı olurdu; ne var ki benim kurduğum yapı daha doğrudur. Çünkü bunu kullanmak daha kolaydır ve insanlar da buna rağbet eder.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 2).

Karşıtlık stratejisinin en çok kullanıldığı alanlardan biri de millî kimliğin sınırlarının çizilmesi ve vurgulanması amacıyla bir milletin diğer milletlerden pozitif olarak ayrıştırılmasıdır. Bu yöntem doğrudan doğruya bir milletin diğerlerinden üstünlüğünü ortaya koymak şeklinde açıkça veya dolaylı söylem yöntemleriyle uygulanabilir. Kâşgarlı Mahmud'un bu noktada Türk dili ve kültürü lehine karşıtlık stratejisini açık bir biçimde uyguladığı görülmektedir. Ercilasun ve Akkoyunlu, o dönemde Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasıyla Selçukluların dünyadaki en güçlü devlet hâline geldiğini ve Abbasi Halifesi'ni himaye altına aldığını söyleyerek Kâşgarlı Mahmud'un Türklükle gurur duymasının, övünmenin yanı sıra aynı zamanda bir gerçeklik ifadesi olduğunu söylemişlerdir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. xxviii). Ersoy, Kâşgarlı'nın verdiği dünya haritasının merkezine Balasagun'u koymasını dünyanın merkezini Türklerin oluşturduğunu vurgulamak için yapmış olabileceğini ve metnin genel manada Arap milliyetçiliğine karşı yazılmış olabileceğini belirtmiştir (2022, s. 6). Merkezin saygınlıkla ilişkisi bilinmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Işık, bir tarafa bağlı olmama ve tarafları kontrol etme açısından merkezde bulunmanın güç ve otoriteyi temsil ettiğini ifade etmiştir (2023a, s. 84). Dolayısıyla Kâşgarlı'nın Balasagun merkezli bir dünya haritası paylaşması hem Karahanlılar hem de Türkler lehine sözsüz bir karşıtlık stratejisi olarak uygulanmıştır.

Kâşgarlı'nın Abbasi halifesine takdim ettiği eseri Arapça yazması ve Türklüğüyle iftihar ettiği ifadelerinde aslında diğer tüm kavimlere karşı karşıtlık stratejisini rahatça uygulaması eserin Türk kültürünü benimsetme amacıyla ilişkilidir. Zira bir kültürle ilk kez karşılaşan kişi veya topluluğun o kültürden etkilenebilmesi için ona saygı duyması ve kültürün kişilerin zihnindeki imajının yüksek olması gerekmektedir. “Yüce Tanrı, Türk burçlarında doğdurdu devlet güneşini; onların ülkeleri etrafında döndürdü göklerin çemberini ve onlara ad verdi Türk diye; ülkelerin idaresini verdi mülk diye; zamanın hakanları yaptı onları; ellerine verildi günümüzdeki insanların yuları; onları görevlendirdi halk üze; onları kuvvetlendirdi hak üze; aziz kıldı onlara yanaşanları ve idareleri altında çalışanları; onlar (Türkler) sayesinde muratlarına erdiler ve ayak takımının şerrinden esen oldular.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1), “(Peygamber) dedi ki: Allah (c.a.) diyor ki, “Benim bir ordum vardır; onları Türk diye adlandırdım ve doğruya yerleştirdim. Bir

kavme kızdığım zaman onları (Türkleri) onlara musallat ederim. Bu, diğer bütün insanlara karşı onlar için bir üstünlüktür. Çünkü onların adını bizzat O (c.a.) vermiş, onları en yüce ve yeryüzünde havası en güzel yerlere yerleştirmiş; onları kendi ordusu olarak adlandırmıştır. Bunun yanında onlar; güzellik, tatlılık, aydın yüzlülük, edep, yaşlılara hürmet ve riayet, ahde vefa, alçakgönüllülük, yiğitlik ve daha sayılamayacak birçok meziyeti hak etmişlerdir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 151) parçalarında Türklerin diğer tüm milletlerden üstün olan özelliklerine, Tanrı’ya dayandırılarak kutsiyet atfedilmiştir. Kutsallık atfetme, en yoğun imaj arttırıcı yöntemlerden birisidir zira kutsallık atfedilmeyen fani özelliklerle imaj farkının dramatik şekilde açılması söz konusudur.

Milliyet üzerinden uygulanan karşıtlık stratejisinin birkaç farklı katmanı bulunmaktadır. Milleti, dili ve kültürü göreceli olarak yüceltmenin yanında “onlar”ın olumsuz özelliklerini vurgulamak da bu yönetime dâhildir. *sumlış-* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 295) fiili açıklanırken “aslen anlaşılmaz şekilde, farklı bir dilde konuşmak” anlamlı sözcüğün Farsların anlamsızca ve anlaşılmaz şekilde konuşması örneklenerek açıklanması, “belirsizlik, gariplik ve anlamsız olmanın” Fars dili ve genel manada Farslarla özdeşleştirerek sunulması demektir. “Onlar”ın imajına verilen zarar göreceli olarak bölgedeki en önemli diğer iki dil olan Türkçe ve Arapçanın da imajını arttırmaktadır, denilebilir. Türkçenin imajını Arapçayla birlikte arttırma yöntemi aynı zamanda ortak bir “onlar” geliştirerek yapılmış görünmektedir. Dolayısıyla *sumlış-* maddesi dolaylı olarak Araplarla sempati duygusunu tesis etmeye hizmet etmiştir, denilebilir. Bir başka madde başında Kâşgarlı’nın *tat* “Fars” sözcüğünü açıklamak için verdiği Türk atasözü karşıtlık stratejisinin açıkça ve hedef gösterme suretiyle uyguladığı bir örnektir: “*Tat*: Bütün Türklerin nezdinde Fars. Atasözü: *Tatıg kö.zre tike.nig tüpre*. Anlamı: Fars’ı gözden vur; dikenî kökten sök.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 317).

Metinde Farslara karşı geliştirilen karşıtlık stratejisinin Türk dünyasının coğrafi genişliği ve Farsların bu coğrafyadaki hak durumunu ortaya koyan Kâşgarlı; karşıtlığın “biz”i yüceltme ve “onlar”ın olumsuz yanlarını ifade etme yönteminin ikisini de aynı parçada kaleme almıştır: “Yenkend’den doğuya doğru bütün Maveraünnehr’in Türk diyarı olduğunun delili [...] bu gibi şehir isimlerinin hepsinin Türkçe olmasıdır. Kend Türkçede “şehir” demektir. Onlar (Türkler) bütün bu şehirleri kurarak onlara bu adları verdiler. Bu adlar olduğu gibi kaldı; ancak oralarda Farslar çoğalınca Acem şehirleriymiş gibi oldu.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 409).

Metin, dönemin İslami eserlerinde görülen hâliyle besmeleyle başlar, bölüm sonları Allah’ın adıyla tamamlanır. Bu doğrultuda kültürel kodlar açısından da Türklüğün Müslüman-Türk çerçevesinde vurgulandığı görülür. “*böke*: büyük yılan [...] Yabaku ulularından bir büyük (kişi) Böke Budraç olarak adlandırılmıştı. Gazi Arslan Tigin bunlarla savaştığında Yüce Tanrı bunları bozguna uğrattı. Müslümanlar 40.000 idi; Böke Budraç ile olan kâfirler ise 700.000 idi.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 446) parçasında Tanrı’nın Müslüman Türklerin tarafında olduğu vurgulanmıştır. “Uygur [...] O vilayet beş şehirdir; halkı, en şiddetli kâfirler ve en iyi ok atıcılarıdır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 55) örneğinde ise Kâşgarlı, Uygurları Türklüğün öne çıkan bir özelliği olan okçuluk açısından yüceltirken din açısından aşağılamaktadır. Zira Yasin de

Kâşgarlı'nın Uygur Türklerine karşı milliyetçi ve İslami cepheden olmak üzere iki farklı bakış açısına sahip olduğunu söylemiştir. Buna göre onlarla milliyetçi bakış açısıyla övünmekle birlikte onları din açısından yermektedir (2015, s. 70). Gerçeğin iki farklı yönünün yorumlanarak ifadesi, elbette karşıtlık stratejisinin nesnellik / gerçeklik iddiası yöntemiyle desteklenmiş olduğunu göstermektedir.

Kâşgarlı karşıtlık stratejisini aynı zamanda o dönemki Türk toplulukları arasında da kullanmıştır. Buna göre, Türk dilinin en güçlü lehçesi Hakaniye lehçesidir. Dünya'nın merkezi olarak Balasagun'u tercih eden Kâşgarlı'nın Türk dilinin merkezini de Karahanlı Türkçesi olarak görmesi mantığa uygundur. Türk lehçelerini karşılaştırdığı parçada (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 11) en düzgün ve açık olan lehçenin Hakaniye lehçesi olduğunu ifade ederken en doğru olanın ise yine Karahanlı sınırlarında yaşayan Yağma ve Tuhsılara ait olduğunu söylemiştir. En yumuşak lehçe olarak da Oğuz lehçesini bu merkez lehçe grubundan ayırmıştır. Bu durum dil bilimi değerlendirmelerini içeren bu ansiklopedik sözlükte nesnel bir ifade olarak düşünülmelidir. Ancak bu bilgi, metnin diğer parçalarında Oğuzların Karahanlılardan dışarıda konumlandırılış biçimindeki karşıtlık stratejisiyle açıklanabilir: “Kelimenin başındaki bütün mim’ler Oğuz, Kıpçak ve Suvarlarda be’ye döner. Açıklaması: Türkler men bardım, bu gruplar ise ben bardum derler. Türkler “çorba”ya *mü.n*, bu grup *bü.n* der.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 12), “Türkler *edgü yawlak* derler [...] Oğuzlar ise onu tek başına kullanırlar.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 187), “*bildüz*- [...] Bu Oğuz lehçesidir; kural dışıdır; Türkler bunu ağızlarına almazlar.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 291). Bu parçalarda Oğuzların Türklerin dışında bir topluluk olarak ayrıca belirtilmesi “biz”den ayrı bir “onlar” oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu durumun belli sebepleri olmalıdır. Bu noktada akla, tam da eserin yazıldığı döneme denk gelen Selçuklu ve Karahanlılar arasında yaşanan savaş gelebilir. Sultan Alparslan'ın 1072 yılında Karahanlı topraklarına saldırması ve bu dönemde iki devlet arasında yaşanan gerilimlerin (Ayan, 2015) payı olmalıdır. Ancak diğer yandan kitabın sunulacağı halifeyi koruyan Oğuzların imajının artırılması da gerekmektedir. Bu siyasi ikilem Oğuz lehçesinin dil bilimsel olarak doğu kanadından ayrılması sayesinde çözülmüş görünmektedir. Kâşgarlı dil bilimsel bir gerçeklik olan Oğuzların farklılaşan özelliklerini ayrıca belirtmek durumunda kalmıştır, o dönemde bu siyasi gerginlik sebebiyle “biz” tarafına Türk, “onlar” tarafına Oğuzlar demiş olmalıdır. Ersoy, bu durumu bir karşıtlık olarak değerlendirmemiş ve Kâşgarlı'nın Oğuzlara yer vermesini Oğuzların çok kalabalık olmasına ve siyasi güç olarak üstün olmalarına bağlamıştır (2022, s. 6). Ersoy'un bu değerlendirmesi lehçeden ziyade topluluk açısından yapılmıştır. Gerçekten de yukarıdaki parçalardan karşıtlığın ortaya çıkış noktasının Oğuz lehçesinin özellikleri olduğu görülmektedir. Zira bu dönemde gerek coğrafi olarak gerekse doğuda konuşulan Türkçeden ayrışması bakımından Oğuz Türkçesi hem daha farklıydı hem de Karahanlı lehçesindeki gibi bir yazı diline ve dolayısıyla Kutadgu Bilig, Divânu Lûgâti't-Türk gibi yüksek değerli eserlere sahip değildi. Dolayısıyla Oğuzlar, metinde lehçelerinin farklı oluşu ve yazılı bir edebiyat geleneklerinin o dönem için bulunmayışı ve yaşanan siyasi gerginlikler sebebiyle karşıtlık stratejisine maruz kalmış olabilir. Bu durumda Uygurlar için yalnızca din açısından uygulanan karşıtlık, Oğuzlar için hem politik hem de dil açısından uygulanmış olmaktadır. Dil açısından geliştirilen karşıtlık Hotan ve Kençekler için de geçerlidir. Bu

iki grup iki dilli olması, soy olarak yabancılara karışması veya yabancı olması (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.10) ve Türkçeyi kurallara aykırı şekilde kullanmalarından dolayı (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.4) “onlar” kategorisinde değerlendirilmiştir.

İçerik Olarak Yüceltme

Söylem içerisinde “biz” ve “onlar” ayrımının derinleştirilmesi belli kişi ve kavramların da yüceltilmesiyle sağlanmıştır. Karşıtlık stratejisiyle biz ve onların birbirinden ayrılmasını destekleyen bu stratejide “biz” ve “biz”le ilgili diğer yan kavramların imaj beslemesine tabi tutulduğunu söylemek gerekir. Böylelikle “biz”in imajını yükselten konuşur göreceli olarak “biz”den olmayan karşıt “onlar”ın da imajını düşürmektedir. Bu “onlar”ın imajını aşağıya çekmenin dolaylı bir yolu olarak görülmelidir.² van Dijk (2020) “övünç” kavramını “Anlam” başlığı altında değerlendirmiştir. Anlamın kapsam genişliğinden ötürü bu çalışmada övünç, “İçerik Olarak Yüceltme” başlığı altında ele alınmıştır.

İçerik olarak yüceltme yöntemi DLT’de Kâşgarlı’nın kendini yüceltmesi, millî duygular çerçevesinde yüceltme, muhatapın yüceltilmesi ve Tanrı’nın yüceltilmesi şeklinde kendisini göstermektedir. Kâşgarlı özellikle eserin girişinde kendisini ve eserini yüceltmektedir. Eserini yüceltmesi de aslına bakıldığında kendini dolaylı olarak yüceltme anlamı taşımaktadır. Bunun metinde, okuyucunun verilen bilgilere güven duymasını, Türk’ü ve Türkçeyi yüceltme amacına ikna olmasını sağlamak gibi işlevleri olduğu söylenebilir. Eserinde birçok öğretim metodunu kullandığı bilinen Kâşgarlı’nın okuyucunun gözünde hedef dilin ve o dili öğreten kişinin imajını yüksek tutmanın öğrenme motivasyonunu arttıracaklarını öngörmesi muhtemeldir. Bu doğrultuda metinde geçen “Kitapta yukarıda zikrettiklerimi ve tanınmış lehçeleri topladım. Seviye ve incelik bakımından kitap zirveye ulaştı.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.3) parçasının eserin ve dolaylı olarak yazarın; “Ben onların (Türklerin) ülkelerini ve bozkırlarını inceledim; Türk, Türkmen, Oğuz, Çigil, Yağma ve Kırgızların lehçelerini ve kafiyelerini öğrendim. Zaten ben onların, dilde en doğruyu bilenlerinden, anlatımda en açık olanlarından, akılca en yetkinlerinden, soyca en köklülerinden, mızrakta en iyi atıcılarındım. Böylece her boyun dili bende en mükemmel şeklini buldu. Sonra bu kitabı en iyi şekilde düzenleyerek yazdım.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 2) parçasının ise doğrudan yazarın imajını yüceltme ifadeleriyle arttırmaya yönelik olduğu görülmektedir.

Ersoy, halifenin Selçuklulara bağlı ve vergi vermekle yükümlü olmasından ayrıca Türklerin o dönemdeki siyasi ve askerî gücünden dolayı Kâşgarlı’nın eserini büyük bir gururla yazdığından bahsetmiştir (2022, s. 6). Halifenin Selçuklu’nun koruması altında olması ve vergi vermekle sorumlu olması DLT’deki Türkçülük söyleminin okuyucudaki etkisini artırmış olmalıdır. Zira Kâşgarlı’nın milliyetçi söylem gücü o dönemdeki gerçeklikle uyuşması dolayısıyla okuyucunun Kâşgarlı’nın milliyetçi yaklaşımını algılayışı da temellenmektedir: “Rum yakınından Maçin’e kadar bütün Türk ülkeleri beş bin fersah uzunluğunda ve üç bin fersah enindedir; toplam olarak sekiz bin fersahtır.

² Zira Işık da Eski Uygur Türkçesi metinleri üzerinden konuşur ve muhataptan birinin imajının yüceltilmesi veya düşürülmesinin diğerinin imajını göreceli olarak ters etkilediği örnekler vermiştir (2022, s. 341-345).

Bunların hepsini, bilinsin diye, yerin şekli olan dairede beyan ettim.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 11), “(Peygamber) dedi ki: Allah (c.a) diyor ki, “Benim bir ordum vardır; onları Türk diye adlandırdım ve doğuya yerleştirdim. Bir kavme kızdığım zaman onları (Türkleri) onlara musallat ederim. Bu, diğer bütün insanlara karşı onlar için bir üstünlüktür. Çünkü onların adını bizzat O (c.a.) vermiş, onları en yüce ve yeryüzünde havası en güzel yerlere yerleştirmiş; onları kendi ordusu olarak adlandırmıştır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 151). Son parçada millî duyguların Müslümanlık açısından kutsallıkla birleştirildiği görülmektedir. Yine Türkçe öğrenmenin doğrusu bir hadis gereği olduğu, doğru değilse mantığın bunu emrettiği sözleri (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1), Türklerin insanoğlunu yönetmek üzere Allah tarafından yeryüzüne gönderildiği, güvende olmak ve onların sevgisini kazanmak için Türkçe öğrenmenin akıllıca olduğu (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1), Allah'ın ordusunun Türklerden oluştuğu ve milletleri bu orduyla cezalandırdığı (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 151), Türk isminin Allah tarafından verildiği (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 151) şeklindeki ifadeler Kâşgarlı'nın millî duygularla İslam kutsallığını birleştirdiğini göstermektedir.

Kâşgarlı'nın, eseri sunmuş olduğu Abbasi halifesine nezaket maksadıyla dolaylı bir yüceltme uyguladığı görülmektedir. Böylece Kâşgarlı eserin muhatabını da yüceltmektedir. “Şimdi, Muhammed oğlu Hüseyin oğlu Mahmud kulunuz dedi ki” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1) parçasında geçen kulunuz ifadesi Kâşgarlı'nın halifeye karşı tevazusunu göstermektedir. Yüceltme ve tevazu nezaketle sıkı sıkıya ilişki içerisindedir. Kâşgarlı burada kendi imajını geri plana alarak göreceli şekilde halifeyi yüceltmıştır. Metnin başında ifade edilen saygı yapısı, metnin geri kalan kısmında ve genelinde gerçek hayata uygun şekilde yüceltilen yazarın ve Türklük kavramı dolayısıyla ileriye yönelik bir denge sağlayıcı tutumu olarak ele alınabilir.

Kâşgarlı, dönemin İslam eserlerindeki bir gelenek üzere eserine Allah'ın adıyla başlamış ve giriş bölümü başta olmak üzere kitaptaki bölümleri Allah'ın adını zikrederek sonlandırmıştır. Metnin genelinde Allah'ın yüceltilmesiyle karşılaşmaktadır. Bu, söylemin kutsallığa dayanması dolayısıyla güvenilirliğinin de artmasını sağlamış olmalıdır: “Güç ve kuvvet, ancak yüce ve ulu Tanrı iledir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 13), “Anlatıyorum -yardım Allah'tandır-. / Fiillerin yapısı, geçmiş zaman ve emir üzerinedir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 243), (*kirtkün-*): *kul Tenrike kirtkündi* “(*kirtkün-*): Kul yüce Tanrı'nın birliğini ikrar etti ve peygamberlerini tasdik etti.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 523).

Resmiyet

İnsanlar arası ilişkilerde resmiyet ve samimiyet üslubu kişilerin birbirlerine göre güç durumuna, kişisel özelliklerine ve bağlama göre farklılaşabilmektedir. Buna göre resmiyet üslubunda zamirler ve fiil kişi çekimleri genel itibarıyla “siz” üslubunca belirlenir. Edilgen yapıların kullanımına veya Brown ve Levinson'un (1987, s. 273) belirttiği kişisizleştirme yöntemine (impersonalization mechanism) başvurulur. Bu kullanımların özellikle hiyerarşik ilişkilerde saygının ve sosyal mesafenin korunmasını sağladığı, “ben” ve “sen” dilinin kullanıldığı samimi ilişkilerde ise yakınlık duygusunun

ön planda olduğu bilinmektedir. van Dijk'in (2020) "resmî yapılar" olarak adlandırdığı bu başlık altında sen ve siz üslubuna değinilecektir.

DLT Türk lehçelerinin karşılaştırıldığı, Türk dili ve kültürünü işleyen bilimsel bir eserdir ancak bu kitap aynı zamanda Arapların Türkçe öğrenebilmesi için yazılmış bir ders kitabıdır. Dolayısıyla eserde yer yer bugünkü anlamda bilimsel üsluba uygun ve saygı içeren edilgen resmî ifadeler bulunmasına rağmen metnin genelinde hoca-öğrenci ilişki ortamına uygun olarak "ben" ve "sen" dili kullanıldığı görülmektedir. Kâşgarlı'nın okuyucunun Türkçe öğrenme isteğini arttırmak için kullandığı yöntemlerden biri de samimiyet tesisidir. "Ben" ve "sen" dili kullanımı bu samimiyeti sağlayan yöntemlerdendir. Böylece Kâşgarlı eserini her ne kadar bilimsel bir yöntemle ve zengin bilgi hazinesini yansıtacak biçimde kaleme almış olsa da öğrenici konumundaki okuyucularla arasında samimiyet tesis edebilmeyi de başarmıştır. Bu durum, kesinlikle onun bilgi hazinesini nasıl aktaracağını bilmesi ile ilgilidir. Metindeki parçalar incelendiğinde kurulan samimiyet aynı zamanda sınıfta ders anlatan ve onu dinleyen bir hoca-öğrenci ilişkisine benzer şekilde söyleşi üslubuyla gerçekleşmektedir. Böylece Kâşgarlı öğretici, yönlendirici ve liderlik edici rolüyle üst konumdan ast konuma yönelen bir "sen" üslubu kullanmaktadır: "Kuralları buna göre bil." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 8), "Ben kitapta gerçek dildekini yazıyorum. Kallâbîn (çevirenler) adını verdiğim grupların kelimelerindeki harfleri sen çevir." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 12), "Diğer isim ve fiilleri bu örneğe göre ayarla." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 12).

Onan, DLT'nin kendi döneminde dünya üzerinde yapılmış diğer dil bilgisi çalışmaları içerisindeki yerini araştırdığı makalesinde karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmalarının ilk metodik örneğini veren kişi olarak Dante'nin (14. yy.) kabul edildiğini söylemiştir. Buna göre Dante'nin, 14 İtalyan lehçesini ayırt edebildiğini ancak ondan önce Kâşgarlı'nın 26 Türk lehçesi tespit ettiği DLT'ten bilim dünyasında yeterince söz edilmediğini belirtmiştir (2003, s. 443). Karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmalarının dünyadaki en erken örneğini verdiği düşünülen Kâşgarlı Mahmud, Türkçenin temel dil bilimsel özelliklerini değerlendirmede kullandığı ölçütleri sunarken "ben" dilini kullanmıştır. Bunda elbette kitabın girişinde belirttiği gibi Türk ülkelerini gezmiş olması ve Türk dilini en iyi şekliyle bilmesinin payı olmalıdır: "Kuralları bir sistem içinde dizmek için bu tür örneklerle, bütünü öz olarak vermeyi gaye edindim. İşte işaret ettiğim her ölçü ve koyduğum her temel üzerinde bütün bu lehçeler döner." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 10), "Anlatıyorum -yardım Allah'tandır-. / Fiillerin yapısı, geçmiş zaman ve emir üzerinedir." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 243), "*tugra.g* meliğin mührü ve imzası. Oğuzca. Bunu Türkler bilmez. Ben de aslını bilmiyorum." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 202). Son parçada bir konuyla alakalı bilgiye vakıf olmamasından bahsetmiş olması, eserin bilimsel bir yöntemle kaleme alınmasıyla ilişkilidir ve bunun nesnellik algısına olumlu katkı sağladığı düşünülebilir.

Tanım Düzeyi ve Ayrıntı Derecesi

Söylem analizi aslında neyin vurgulandığı ve neyin gizlendiği ile ilgilenen bir çalışma alanıdır. Bu, elbette, hangi konuların ve bir olayın hangi yanının ayrıntılı şekilde anlatılıp hangisine kısaca değinildiği veya hangisinin es geçildiği ile de ilişkilidir. van Dijk (2020, s. 55) karşıtlıkla ilişkilendirdiği tanım düzeyi ve ayrıntı derecesinin farklılaştığı örnekleri

açıklarken “biz”in olumlu yönlerinin ayrıntılı şekilde, olumsuz özelliklerinin ise ayrıntıya girmeden verildiği bu teknikte “onlar” içinse tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu belirtmiştir. Kâşgarlı Mahmud da madde başlarını seçerken karşıtlık stratejisi belirlediği özneler için “biz”i olumlu yönleriyle “onlar”ı ise olumsuz yönleriyle ayrıntılı şekilde açıklamayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda karşıtlık stratejisine uygun olarak fazladan madde başları açmıştır. Bu madde başlarını belirlemekle ilgili olarak eserin giriş kısmında İslam ülkelerindeki coğrafi şekillere yer verdiğini ancak gayrimüslimlerin bölgelerinin bazılarını ele alıp gerisini faydasız olduğu için esere dâhil etmediğini (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 10) ifade etmiştir. Bunun bir ileriki aşaması olarak ele aldığı coğrafi adlar ve kişiler arasında kendi memleketine ait olanlara daha hassas şekilde yaklaşp madde başı olarak ele almıştır: “adığ: bizim bir köyümüzün adı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 30), “*Aluş*: Kâşgar’ın bir köyünün adı.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 29), “*aruk turuk*: Fergana ile Kâşgar arasındaki bir dağ geçidinin adı.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.31), “*Opal*: bizim bir köyümüzün adı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 34), “*Kumuk*: beylerden birinin adı. Bir süre onunla arkadaşlık ettim.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 193), “*Kası*: bize ait bir yerin adı.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 444), “*Barsga.n*: Afrâsiyâb’ın bir oğlunun adı. Barsga.n’ı o kurmuştur. Mahmud’un babası bu şehirdendir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 521) “*Kızıl*: Kâşgar’da bir nehrin adı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 170). Kâşgarlı, bu örneklerde kendi coğrafyasına ait olan yerleri sözlüğüne dâhil etmiş ve onları tanımlama açısından daha ayrıntılı bir yol izlemiştir. Ancak bu durum kendi bölgesi dışındakiler için geçerli değildir. Aynı şekilde kendi arkadaşı olan bir beyi de tanımlaması yine kendi yaşamına yakın olan kavramların varlığını eserinde daha çok tanıdığını göstermektedir.

Kâşgarlı’nın eserin bütününde uyguladığı yöntemlerden biri de maddeleri açıklarken Türk kültürü, Türk dili ve Türklükle ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermesidir. Bu, kitabın “biz” kısmını ayrıntılı şekilde ele almakla ilgilidir. Zira Ercilasun ve Akkoyunlu da Türk’ü yüceltmek için ve Türklüğü vurgulamak için eserde Türklükle ilgili her ayrıntıya yer verildiğini ifade etmiştir (2014, s. xxviii). Bunun dışında din açısından karşıtlık uyguladığı Uygurların gayrimüslim oluşunu vurgulamak için sözcük düzeyinde ayrıntı derecesini artırdığı görülmektedir: “*Çomak*: Uygurlara ve bütün kâfirlere göre Müslüman.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 164). Bu tanımda tüm kâfirler demesi yeterliyken Müslüman olmayan Uygurları ayrıca belirtmesi bu grup aleyhine ayrıntı derecesinin artırıldığını göstermektedir.

Eş / Yakın Anımlı Sözcükler

Sözcük seçimi, söylemin algıyı yönlendirmesi açısından kritik öneme sahiptir. Açıkça bir yönlendirmeden ziyade söylemin yönlendirme yöntemi daha kapalı şekilde uygulandığında kişilerde çağrıştıracığı anlam katmanları arasındaki fark azalacağı için algıyı yönlendirme gücünün de artması beklenir. Zira bir sözcük yerine başka eş / yakın anlamlı sözcüğün kullanımı kişinin metni anlamlandırmasında da ilk bakışta bilinçsiz bir fark yaratacaktır. Bu, değişimin farkında olmama durumunun etkiyi artırması beklenir. Eş / yakın anlamlı sözcüklerin kullanımı aynı zamanda söylemi gerçekleştiren kişi veya grubun ideolojisini veya bir olaya yahut duruma karşı bulunduğu noktayı da gösteren önemli bir veri sunmaktadır. van Dijk bu durumu “Eşanlamlılık Yeniden Anlatım”

başlığında değerlendirmiş ve eş anlamlı olarak değerlendirilen sözcükler arasında dahi anlam farklılıkları olduğunu ifade etmiştir (2020, s. 57). Kâşgarlı'nın madde başlarını açıklarken İslam ve Türklük karakterini vurgulayan sözcük tercihlerinde bulunduğu görülmektedir. Eş / yakın anlamlı bu sözcük tercihleri Kâşgarlı'nın ve onun temsil ettiği dönemin Türklük ideolojisini yansıtmaları açısından önemlidir.

Din dışı bağlamda *um-* “ummak” fiiliyle dile getirilebilecek isteme eyleminin kitabın birçok bölümünde “inşallah” ile dile getirildiği tanınlanmaktadır: “Bunlardan yerleri gelince bahsedeceğiz inşallah.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 6)³, “Bütün kelimeler bu kurallara göre kıyaslanır; tersi görülmez. İnşallah (c.a.).” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 479). “Tanrı'nın izni şartıyla” anlamı “inşallah” dışında Türkçe sözcükler kullanılarak da ifade edilmiştir: “Yüce Tanrı isterse bunların hepsi yeri geldikçe belirtilecektir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 248). Kâşgarlı'nın Eski Türkçeye ait sözcüklerin açıklanması esnasında din temelli olarak bazı sözcükleri tercih ettiği görülmektedir. “(kirtkün-): *kul Tenrike kirtkündi* kul yüce Tanrı'nın birliğini ikrar etti ve peygamberlerini tasdik etti.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 523) örneğinde yalnızca “Tanrı'ya iman etti / inandı.” şeklinde birebir tercüme edilebilecek ifade “yüce” sıfatının eklenmesi ve “Tanrı'nın birliğine ve peygamberlerine iman” çerçevesinde İslami bir boyut kazandırılarak anlam genişlemesine uğratılmıştır. “*örüg*: bir yerde bir süre kalmak. *Sû ön kûn örüg boldı* denir, ‘askerler on gün bir yerde kalıp, oradan ayrılmadılar ve gaza yapmadılar.’ demektir. Bey veya kabile orada kalmışsa aynı şey söylenir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 33) parçasında *örüg* hareketsizliği bildiren bir kavramdır, temel anlamıyla gaza ile anlam ilişkisi bulunmamaktadır. Burada hareketsiz kalmak bağlam açısından savaşmamak demektir ancak İslami bir terim olan gaza ile anlam alakası Kâşgarlı tarafından kurulmuş görünmektedir. Kâşgarlı din açısından gayrimüslim Uygurlara geliştirdiği karşıtlık stratejisini savaş sözcüğü yerine gazayı kullanarak pekiştirmektedir: “Uygurlara karşı yapılan gazayı tasvir ederek diyor ki” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 149).

Eş / yakın anlam kullanımında kastedilen anlamın farklı frekanslarının da vurgulandığı görülür. “*Balık*: kale ve şehir. Müslüman olmayanların (ca:hiliyyetu'l-cuhela:) ve Uygurların lehçesinde.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 163) parçasında gayrimüslimler için cahillik kavramının kullanılması gayrimüslim kavram alanına giren özelliklerden birinin vurgulanması demektir. Burada aynı zamanda *kend* sözcüğünü bilmemelerini çağrıştırmaları açısından bu özelliğin ön plana çıkarıldığı düşünülebilir.

Sözcük tercihleri sonucu oluşturulan ideolojik çağrışımlar bazı örneklerde Türklük kavramı üzerinden de gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere Şehnâme’de Turan ülkesinin hükümdarı olan Afrâsiyâb İran’a hâkim olmuş güçlü, şedit bir komutandır. İran halk hikâyelerinde onun korkutuculuğu, cesareti ve gücü üzerinde durulmaktadır. Kâşgarlı istikrarlı olarak Alp Er Toņa için Afrâsiyâb ismini tercih etmiştir. Hatta *alp* maddesini açıklarken verdiği şiirde meşhur saguda dahi Alp Er Toņa’yı Afrâsiyâb olarak (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 19) çevirmiştir. Normal koşullar altında bu şiiri çevirirken doğrudan Alp Er Toņa ifadesini kullanabilirdi ancak bu ve başka parçalarda görülen

³ Dankoff ve Kelly (1982: 76) de “inşallah” sözcüğünü “God willing” şeklinde çevirmiştir.

istikrarlı Afrâsiyâb tercihi bilinen bir karakteri öne çıkararak öğrenmeyi de kolaylaştırmaktadır. Bu yöntem aynı zamanda dönemin ünlü eseri Şehnâme'deki güçlü ve şedit Türk kahramanına vurgu yaparak Türk imajını yükseltmekte, Türkçe öğrenme konusundaki ikna ediciliği arttırmaktadır: “*Kâz*: Afrâsiyâb'ın kızının adı. *Kazvi.n* şehrini o yaptırmıştır. [...] Anlamı “*Kâz*'ın oyun yeri”dir. [...] Türkler *Kazvi.n*'i Türk diyarının içinde kabul ederler. [...] Çünkü babası Toña Alp Er -ki Afrâsiyâb'dır-; [...] Merv şehrini yaptırmıştır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 409).

Hedef dilin öğrenci gözündeki imajı o dili öğrenme konusundaki motivasyonu artıracaktır. Öğrenmeye çalışılan dilin politik gücü, konuşur sayısı, analitik yapısı, mantığı, dünyayı algılayış biçimi ve estetik özellikleri gibi unsurlar onun konuşur açısından imajını belirleyecektir. Kâşgarlı eserin bütününde öğrettiği dilin inceliklerini okuyucuya göstermiş böylece dili öğrenme konusunda bir istek oluşturmaya çalışmıştır. “İki ye ile *anıñ atayı* demek mümkün olmadı; çünkü bu takdirde üç lîn harfi bir araya gelmiş olacaktı. Bunların ortası sin (s) ile telafî edilmiştir; böylece söyleyiş tatlılaştı ve lîn de ortadan kalkmış oldu.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 438) parçasında Türk dilinin söyleyiş konusundaki kolaylığını ve pratik olanı tercih ettiğini anlatırken “kolaylaşmak” yerine tercih ettiği “tatlılaşmak”⁴ sözcüğü bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Aşağılama ve İroni

van Dijk'in (2020) “ironi” olarak adlandırdığı ve karşıtlık stratejisinin bir yöntemi olarak düşünülebilecek “aşağılama ve ironi”, iki zıt kutup arasındaki saygınlık dengesini “biz”in lehine çevirme ve arttırma çabası olarak görülmelidir. Böylece “biz” yüceltilmiş, “onlar” aşağı çekilmiş olur. Zira Işık, muhatabı küçümseme ve onun imajını aşağı çekme davranışının göreceli olarak konuşurun imajını yukarı çekme anlamına geldiğini söylemiştir (2022, s. 79). Karşıtlığın amaçlarının bir tarafı olan bu davranış nefret oluşturma ile ilişkilidir. İroni ile aşağılama arasında ironinin uyumsuzluk sonucu ortaya çıkması açısından bir fark vardır. Culpeper şekil ve içerik uyumsuzluğunun ironiyi ortaya çıkardığından bahsetmiştir (2016, s. 438-439). Bu uyumsuzluk aslında gerçeği belirsizleştirme ve anlamı boşaltma çabası olarak görülmelidir. Aşağılama doğrudan doğruya hedefe yönelirken ironide niyetin ilk aşamada belirsiz olması anlam kaybına yol açmaktadır ki ironi ile amaçlanan da budur. Solak da ironiyi, aynı doğrultuda, değersizleştirme ile ilişkilendirmiştir (2011, s. 12).

DLT'de karşıtlık stratejisi doğrultusunda aşağılamaya birçok örnek bulunmaktadır. “*furxan ewin yıktımız / burxan üze sıctımız* [...] Bu bir âdettir. Müslümanlar kâfirlerin ülkelerini aldıkları zaman, onları küçük düşürmek için putlarının başlarına pislerler.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 149), “*toyın*: ka.firlerin din adamı. [...] Ondan yüce Tanrı'ya sığınırız. Atasözü: Bir *toyın başı ağrı.sa kamug toyın başı ağrı.ma.s*. Anlamı: bir ‘toyın’ın başı ağrısa bütün ‘toyın’ların başı ağrımaz. Arkadaşlarından birinin hastalığı sebebiyle bir şey yemekten imtina eden kimse için kullanılır; böylece diğeri (yemeyen kimse) yemeğe davet edilir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 418) gibi örneklerde din açısından bir aşağılamanın yapıldığı görülmektedir. Son örnekte diğer dinlerin din

⁴ Dankoff ve Kelly (1984: 258) de “tatlılaşmak” için “euphonious” (telaffuzu hoş, kulağa hoş gelen) sözcüğünü tercih etmiştir.

adamları için gayrimüslim yerine “kâfir” ifadesinin kullanılması, Allah’a bu kişilerin şerrinden dolayı sığınması ve *toyın* sözcüğünün geçtiği atasözünün bencillikle alakalı olması İslam dışındaki dinlere karşı geliştirilen karşıtlık stratejisi ile ilişkilidir. Aşağılama aynı zamanda karşıtlık strateji türleri doğrultusunda millî veya bölgesel bir kimlik üzerinden de yapılabilir: “Kuşların en kötüsü saksağandır; [...] İnsanların en kötüsü ise Barsganlılardır; çünkü onlar geçimsiz ve cimridirler.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 190), “Atlarımıza alamet vurduk ve Uygur itlerine yöneldik -halkı kastediyor-” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 211), “Kılıç pas tutarsa kahramanın durumu bozulur. Aynı şekilde Türk de Fars huyuyla huylanırsa eti kokuşur.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 317). Son örnekte “yabancı / kâfir / Çinli, Uygur, Fars” anlamına gelen *tat* sözcüğünün ikinci anlamı olarak demirciliğiyle ünlenmiş Türkler için en önemli savaş aletlerinden olan “kılıcın üzerindeki pas” anlamının verilmiş olması ve kılıç örneği üzerinden Türk’ün Farslaşmasının iğrenç oluşu şeklinde okuyucuya aktarılması şiddetli bir karşıtlık stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İroninin uyumsuzluktan kaynaklı ortaya çıkışı DLT’de de kendini göstermektedir: “(çap-): *Çomak tat boynun çapdı* Uygur lehçesinde, Müslüman kâfirin boynunu vurdu.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 232) parçasında İslam’ı yüceltmek ve gücünü vurgulamak için *vurmak* madde başında Müslüman kişinin / topluluğun kâfirin boynunu vurması örneği seçilmiş görünmektedir. Bu örneğin metnin genelinde gayrimüslim olmalarıyla ön plana çıkarılan Uygurların lehçesinde verilmiş olması ironiyi ortaya çıkarmaktadır.

Mantığa Dayandırma

Söylemin ikna ediciliğiyle ilişkili olan mantığa dayandırma, bir iddiayı rasyonel şekilde kanıtlamayla ilişkilidir. van Dijk’in (2020) usamlama olarak adlandırdığı bu yöntem, söylemin ifade ettiği anlamın mantık açısından gerekçelendirilmesiyle hayata geçirilmektedir. Kâşgarlı’nın özellikle Türklerin gücü ve Türkçeyi öğrenmenin gerekliliği ile ilgili olarak okuyucuların akıl yürütmesini sağladığı parçalar göze çarpmaktadır: “Akıllı olan herkes onlara katılmalı ve onların oklarından korunmalı. En iyi yol konuşmaktır onların dillerini; duyurabilmek için onlara ve meylettirebilmek için gönüllerini.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1) parçasında akıllı olan herkesin Türkçeyi öğrenmesi gerektiğini söyleyerek Türkçe öğrenmeyi mantığa dayandırmaktadır. Bu mantık tavsiyesinde elbette Selçukluların hilafeti himaye etmesinin, o dönemde Türklerin doğuda ve batıdaki gücü elinde bulundurmasının da önemli payı olmalıdır. Aynı şekilde şu hadis yine mantığa dayandırma için önem arz etmektedir: “Peygamberimiz (s.a.) kıyamet gününün şartlarını, ahir zamanın fitnelerini, Oğuz Türklerinin çıkışını anlatırken dedi ki: Türk dilini öğreniniz, çünkü onların çok uzun sürecek saltanatları vardır... Bu hadis doğru ise -sorumluluğu ravilere aittir Türk dilini öğrenmek vaciptir; eğer doğru değilse, aklın gereği budur.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1). Bu parçada Türkçenin öğrenilmesi gerektiğini Hz. Peygamber’e dayandırmakla nesnellik iddiasını ortaya koymakta, bu hadisin doğru olmaması durumunda ise siyasi ve coğrafi olarak güçlü olan Türklerin dilini öğrenmenin mantık açısından gerekli olduğunu ifade ederek mantığa dayandırma yöntemini uygulamaktadır.

Nesnellik / Gerçeklik İddiası

Nesnellik / gerçeklik iddiası yöntemi ifade edilecek bilgilerin, yorumların veya tekliflerin inandırıcılığını sağlama, bunu sürdürme ve nesnel gerçekliklerini ortaya koyma amacı taşımaktadır. van Dijk bu yöntemi “Kanıtsallık” başlığı altında ele almış ve konuşurun inandırıcılığı sağlayabilmesi için belli kanıtlara ihtiyacı olduğunu, bu kanıtların bilimsel olanlardan “Kendi gözlerimle gördüm.” gibi öznel olanlara kadar çeşitlenebileceğini ifade etmiştir (2020, s. 61).

Kâşgarlı, eserini bilimsel bir çalışma ve Türk kültürünü aktarma aracı olarak kurgulamıştır. Türkçeyile ilgili bilgilerin ve Türklüğe ait özelliklerin ifade edildiği bölümlerde nesnellik / gerçeklik iddiası yöntemine başvurmuş görünmektedir. Bu hâliyle eserdeki bilgilerin ve yorumların inandırıcılığını sağlamak adına bazı dayanak noktalarını ortaya koymuştur. Metindeki ifadeler ışığında nesnellik / gerçeklik iddiası yöntemi deneyim ve çaba öne sürme, 3. kişi çekimi kullanma ve kutsallaştırma şeklinde sınıflandırılabilir.

Metinde verilen bilgiler ve aktarılan yorumların deneyim ve çabaya dayalı kişisel tanıklara dayandırıldığı görülmektedir. “Buhara imamlarından ve Nişaburlu bir başka imamdı açıkça ve kesin olarak işittim ki: Onlar peygamber efendimize dayandırarak şöyle rivayet ettiler.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1) parçasında Türkçenin öğrenilmesi gerekliliği ile ilgili hadisi işitme yoluyla kanıtlamaktadır. Birebir bu sözün işitilmesi deneyimi ve sözün içeriğinin Hz. Peygamber’e ait oluşu bu parçada hem deneyime dayalı hem de kutsallıkla ilişkilendirme açısından nesnellik / gerçeklik iddiası yönteminin pekiştirmeli olarak kullanıldığını göstermektedir. “Gördüm ki: Yüce Tanrı, Türk burçlarında doğdurdu devlet güneşini; onların ülkeleri etrafında döndürdü göklerin çemberini; ve onlara ad verdi Türk diye; ülkelerin idaresini verdi mülk diye” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1) parçasında Türk milletinin faziletlerinden bahseden Kâşgarlı Mahmud, bu özellikleri sıralamadan önce bunlara tanık olduğunu “gördüm ki” ifadesiyle vurgulamıştır. Burada da Türklerin yüce özelliklerine yazar tarafından tanık olunduğu bilgisini veren bu ifade söylemin nesnellik / gerçeklik iddiasını kuvvetlendirmektedir. Yine “Ben onların (Türklerin) ülkelerini ve bozkırlarını inceledim; Türk, Türkmen, Oğuz, Çigil, Yağma ve Kırgızların lehçelerini ve kafiyelerini öğrendim. Zaten ben onların, dilde en doğruyu bilenlerinden, anlatımda en açık olanlarından, akılca en yetkinlerinden, soyca en köklülerinden, mızrakta en iyi atıcılarındım. Böylece her boyun dili bende en mükemmel şeklini buldu. Sonra bu kitabı en iyi şekilde düzenleyerek yazdım.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 2) parçasında yazar, Türkçeyile ve Türklükle ilgili vereceği bilgileri temellendirmek için kişisel olarak Türklükle ve Türkçeyile ilgili deneyimlerini aktarmakta, böylece kişisel tecrübelerle söylemini güçlendirmektedir.

Çekilen eziyet, ödenen bir bedel sonucu eser bırakmak o eserin gerçeği ve doğruyu yansıtmaya gücünü veya ikna ediciliğini artırır. Kâşgarlı Mahmud da eserini oluştururken çokça çaba sarf ettiğini ve bu eserin titizlikle ortaya çıktığını açıklamaktadır: “Her söz yerli yerine otursun, yanlış olanlar bilinsin, kelimeleri arayanlar konuldukları yerde onları bulsunlar, isteyenler belirlendikleri yerde onları görsünler diye yıllarca eziyet çektim.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 2), “Gönlümü de bu işe verdim.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 3). Kâşgarlı, eğer kitabı çok kısa sürede kolayca tamamladığını

söyleseydi elbette eserin ikna ediciliğinin ve oluşturacağı değer algısının düşmesi beklenirdi. Burada emek ve istek belirtilerek yapılan iş dolayısıyla dolaylı olarak yazarın kendi değerini ve imajını yükseltmesinden de bahsetmek gerekir.

Herhangi bir olumlu / olumsuz özelliğin veya yorumun ifadesinde söylemi 3. kişi çekimi kullanmak suretiyle kişiden uzakta tutmak öznelliği azaltacağı için göreceli olarak nesnelliğin artmasına yarayacaktır. Böylece karşıtlıkla ortaya çıkarılan öznellik bu yöntemle nötr hâle gelmiş olacaktır. Bu aynı zamanda olaylara, kişilere, özelliklere veya durumlara hitap edilen kesimle aynı noktadan bakmak anlamına geleceği için empati yöntemiyle de örtüşmektedir: “Şimdi, Muhammed oğlu Hüseyin oğlu Mahmud kulunuz dedi ki” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1) örneğinde “ben dedim ki / diyorum ki” şeklinde bulunulabilecek ifade “Mahmud kulunuz (o) dedi ki” şeklinde verilmiştir. Konuşurun kişi açısından nötr biçimde sunulması nesnellik algısına katkıda bulunmaktadır. Burada yazarın mütevazılık sergileyerek kendisini “kulunuz” ifadesiyle ast konuma çektiği görülmektedir. Bu bir saygı ifadesidir ve “hizmetçi, köle” anlamıyla mütevazılığı ortaya koymaktadır.

Bir bilginin, deneyimin, yorumun veya olumlu özelliğin, kişisizleştirme stratejisiyle ifade edilmesinin nesnellik algısını arttırması beklenir: “(karga-) *Teğri anı karga.dı* yüce ve aziz Allah onu lanetledi. [...] (kırga-) *beg anı kırgadı* Bey onu uzaklaştırdı. [...] Yüce ve aziz Allah’ın lanetlemesi ile bir kulun bir kulu kovmasını nasıl ayırt ettiklerini görmüyor musun? Onu üstünlü, bunu esreli yapmışlar.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 470) örneğinde Kâşgarlı Mahmud’un Türkçe bilgi üzerine yorumu karşı tarafın yapmasını sağladığı bunu yaparken de Türkçeyi ve Türkleri 3. kişi kullanarak bir nesne konumuna getirip olaya öğrencilerin tarafından baktığı görülmektedir.

Tanrısallık ve kutsallık hemen tüm dinlerde ve inanç sistemlerinde “hakikat, gerçeklik” olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir bilginin, değer veya olayın Tanrısallıkla temellendirilmesinin onun nesnellik ve gerçeklik algısına katkı sağlayacağı öngörülebilir. Dolayısıyla Kâşgarlı Mahmud da Türklüğün yüceliğini Tanrısallıkla ilişkilendirerek bu faziletleri aslında temellendirmiş olmaktadır. Elbette aynı din çevresine ait topluluğun dilinden yazılan bu metinde kutsallaştırma yoluyla temellendirilen bilgilerin güvenilirlik algısının artmış olması beklenir: “Yüce Tanrı, Türk burçlarında doğdurdu devlet güneşini; onların ülkeleri etrafında döndürdü göklerin çemberini; ve onlara ad verdi Türk diye; ülkelerin idaresini verdi mülk diye; zamanın hakanları yaptı onları; ellerine verildi günümüzdeki insanların yuları; onları görevlendirdi halk üzre; onları kuvvetlendirdi hak üzre; aziz kıldı onlara yanaşanları ve idareleri altında çalışanları; onlar (Türkler) sayesinde muratlarına erdiler ve ayak takımının şerrinden esen oldular.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1).

Bilimsel Üslup

Bilindiği üzere DLT, Arap dili konuşan hedef kitleye Türkçe öğretmek için hem bilimsel hem de öğretici üslupla hazırlanmış bir eserdir. Bu açıdan metnin tümüne sirayet eden iki üsluptan bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki eserin Türkçe, Türk yaşamı ve kültürü hakkında bilgi vermeyi amaçlaması sebebiyle nesnel ve sistemli bir bilimsel üslup, ikincisi ise eserin aynı zamanda anlaşılır olması ve öğretim amacı taşımasından

dolayı öğretim tekniklerinin geliştirildiği ve öğrenciye hitaben geliştirilen bir öğretici üslubudur. İkincisi bizi hoca-öğrenci ilişkisi temelinde hiyerarşik bir yapıyla karşı karşıya bırakırken bilimsel üslup bilgilerin düzenli, önceden belirlenmiş ve metnin giriş kısmında ifade edilmiş hâliyle sistemli bir şekilde sunulduğu bir yapıya götürmektedir. Öyle ki Kâşgarlı Mahmud boy boy gezerek toplamış olduğu bilgileri günümüz bilimsel çalışmalarının da sahip olduğu tümevarım, tasnif, kapsam, yöntem, kesinlik / ihtimal ifadeleri, orijinallik, I. kişi ve edilgen dil unsurlarının bulunduğu sistemli bir yapıda kaleme almıştır. Bu üslup 11. yüzyılda sosyal bilimler alanında yazılmış esere bilimsel nitelik kazandırmakta ve elbette nesnelliğin metindeki düzeyini artırması sebebiyle güvenilirliği de artırmaktadır. Kâşgarlı günümüz bilimsel yazılarına uygun olarak kitabın ilk sayfalarında (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 2-11) “Türk Lehçelerinin Üzerine Kurulduğu Harfler Hakkında”, “Fiilden Türemiş İsimler Hakkında”, “Kelimelerin Yapısındaki Harf Sayısı Hakkında”, “İsimlerin Fazlalıkları Hakkında”, “Fiillerin Fazlalıkları ve Yapısı Hakkında”, “Yapıların Birbirinin Önüne Alınması Hakkında”, “Kitapta Zikredilmeyen Sıfatlar Hakkında”, “Türk Lehçeleri Hakkında” vb. başlıklarla kitabın nasıl tasnif edildiğine, kapsamına, yöntemine ve Türk toplulukları ve lehçeleri ile ilgili genel özelliklere değinmiştir.

Kâşgarlı, Türkçenin kurallarını soyut şekilde anlatmak yerine ifade biçimi açısından kuralları okuyucularla birlikte keşfetme yoluna gitmiştir. Bazı Türkçe sözcükler ve cümlelerin kullanılması suretiyle örneklerin ortaklaştığı noktalar üzerinden kurallara ulaşma yöntemini tercih etmiştir. Bu, tümevarım yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak Onan (2003, s. 439) DLT’de sözcükler örnekleri üzerinden kurallara ulaşıldığını ve böylece tümevarım tekniğinin kullanıldığını belirtmiştir. Tok da “Dîvânu Lugâtî't-Türk'te Yer Alan Yabancılar Türkçe Öğretimi Unsurları” adlı yüksek lisans tezinde DLT’de tümevarım tekniği kullanıldığını bahsetmiştir (2015, s. 79). “*süzündi su.w* denirse o zaman fiil, üzerinde hareketin vuku bulduğu bir isim hâline gelir; anlamı da ‘süzdürülmüş su’ olur. Zikretmediğim her şey de bu kurala tabidir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014. 196), “‘Ben gittim.’ anlamında *bardım* denir; dal esrelidir. ‘Sen gittin.’ anlamında *bardın* ‘O gitti.’ anlamında *bardı* denir. Bütün durumlarda dal esre almıştır. [...] bütün Türk lehçelerinde, her kitapta, bütün fiiller bu kurala tabidir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 246) gibi parçalarda dil kurallarına ulaşmada tümevarım tekniğinin uygulanması eserin hem bilimsel üslubuna hem de öğretim teknikleri açısından zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

Kâşgarlı eserine metnin tasnifini ve nasıl düzenlenmiş olduğunu anlatarak başlamıştır. “Önce ikililerle başladık. Sonra üçlüler, sonra dörtlüler, sonra beşliler, sonra altılıları aldık. İçi sükûnlu olanları harekeli olanların önüne getirdik. [...] Kitapta anlattığım bütün yapılarda tutulan yol budur. Her kitapta isimlerin bütün yapıları da böyledir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 8) gibi örneklerde metnin kurgusundan bahsetmesi eserin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca her kitapta isimlerin yapılarının da bu şekilde bir yöntemle tasnif edildiğini söylemesi kendi izlediği yolun okuyucu üzerindeki etkisini ve inandırıcılığını arttırma işlevi görmesinden dolayı nesnellikle de bilimsel bir üslupla da ilişkilidir. Metnin başlangıcındaki tasnife uygun olarak metnin bazı noktalarında Kâşgarlı’nın söz konusu başlığın kapsamı dışına çıkmamak üzere tasnife sadık kaldığı

görülmektedir: “Geri kalanları kitapta inşaallah zikredilecektir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 7), “Bunları yeri geldikçe zikredeceğiz.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 8).

Kâşgarlı bilimsel üsluba uygun olarak eserin başlangıcında çalışmasının kapsamı hakkında pek çok bilgi vermiştir. Önce fiilleri sonra isimleri ele aldığını, sözcüklerin köklerini gösterdiği ancak türevlerini almadığını, Halil’in Kitabü’l Ayn’ında olduğu gibi kullanılan ve kullanılmayan sözcükleri bir arada vermek isteği oluşsa da pratik olması açısından sadece kullanılan sözcükleri ele aldığını vb. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 2-3) anlatmıştır. Eserin içerisinde de kapsamı korumak adına aldığı önlemlerden bahsetmektedir. “İnşaallah eserimizin uzamasına sebep olmadan (kısaca) bunlar üzerinde durulacaktır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 229) örneğinde eserin hacmini düşünmüş ve kurallarla ilgili çokça örnek vermesine rağmen eserin hacminin göz önünde bulundurulduğunu vurgulayarak aslında daha fazla örneğin var olduğunu ima etmiştir. “Bu boyların her birinden ayrılmış dallar vardır ki onların sayısını Allah’tan başka kimse bilmez. Ben ana kabileleri saydım; tali olanları bıraktım.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 10) parçasında gerekli bilgileri alıp gerisini kapsam dışında bıraktığını ifade etmiştir. “Onların sayısını Allah’tan başka kimse bilemez.” ifadesi boyların alt dallarının çokluğuna ve aslında Türklerin nüfus güçlerinin yüksekliğine ve teşkilatlanmasının derinliğine işaret etmektedir. “Her bir boydan örnek kökler aldım, türevlerini almadım. Onlardan çeşitli kelimeler dallanır. Çünkü geniş olanı özetlemekten hikmetler doğar.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 3) parçasında olduğu gibi kapsamla ilgili bilgilerin verildiği birçok parçada Kâşgarlı’nın konuların özünü verecek şekilde eserin hacmini ön planda tuttuğunu ifade etmesi yine Türklük ve Türkçeyle ilgili söylenecek daha fazla söz, verilecek daha fazla bilgi olduğunu sezdirmektedir ki bu da metnin bilimsel ve ideolojik amaçlarıyla örtüşmektedir.

Giriş kısmında ve çeşitli yerlerinde sözcüklerin ele alınış yöntemleriyle ilgili bilgiler verilmesi eserin bilimsel üslubunu kuvvetlendirmektedir: “Maddeleri, onları açıklayıcı örnekler vererek sıraladım [...] kendi şiirlerinden tanıklar serpiştirdim. [...] Aynı şekilde, üzüntü ve sevinç anında kullandıkları hikmet mahiyetinde atasözleri yerleştirdim.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 3). Özellikle bölüm başlarında verilen bilgiler bölümün anlaşılmasını da kolaylaştırmakta ve metnin bütününe sirayet eden mantığı sezdirmektedir: “Bil ki sahih muzaaf az bulunur. Fiiller ancak, kelimenin kendisinde olan te, geçmiş zaman belirtisi olan dal ile bir araya geldiği zaman şeddeli olur. Bu sebeple muzaaf diye isim verdik [...] Gerçek muzaaf ise azdır. Azlığından dolayı burada onları sıraladık.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 323).

Kâşgarlı eserinde Türkçenin kurallarıyla ve Türk kültürü ile ilgili bazı bilgileri kesin olarak ifade ederken bazı bilgilerle alakalı ihtimallerden ve şartlı durumlardan bahsetmektedir. Kâşgarlı’nın kesinlik ve ihtimal ifadelerini gerektiği yerlerde bir arada kullanması her bilginin doğruluk payı hakkında bilgiye ve fıkre sahip olunduğu, bunun göz önünde bulundurulduğu algısını yaratmakta ve eserin bilimsel üslubu ve güvenilirlik algısına katkı sağlamaktadır: “Bu kural oturmuştur; bunun tersi görülemez ve hiçbir lehçede tartışılmaz.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 224), “*tamgalık*: kişiye özgü küçük sofa. Kaf gayın’dan değişmiştir, denilse doğru olur.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 229). Kâşgarlı’nın bazı durumlarda bilgisinin sınırını aşan durumlardan da

bahsetmesi eserin nesnellliğini artırmaktadır: “*tugra.g* meliğin mührü ve imzası. Oğuzca. Bunu Türkler bilmez. Ben de aslını bilmiyorum.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 202).

Bilimsel çalışmaların en önemli özelliklerinden biri olan orijinallik Kâşgarlı'nın eserinde de kendisini göstermektedir. Kâşgarlı'nın “Kitabımı benden önce uygulanmamış bir tasnifle ve üzerinde durulmamış bir telif tarzıyla ortaya koydum.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 3), “Kuralları kendim teklif ettim ki yapılan iş örnek bir iş olsun, yapılan eser rehber bir eser olsun.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 3) gibi parçasında kendisinden önceki dil çalışmalarından farklı bir yöntemle ve orijinal fikirlerle oluşturulduğunu belirtmesi eserin bilimsel üslubuna katkı sağlamaktadır. Eserinden kendisinden öncekilerden farklı ve Türkçeyle ilgili bilinen ilk dil bilimi kitabı olması aynı zamanda birçok Türk boyu ve lehçesi hakkında bilgi sahibi olan Kâşgarlı'nın kuralları kendisinin teklif etmesi onun birinci kişi fiil çekimi kullanma hakkını kendinde bulmasını sağlamıştır. Giriş bölümünde Türkçeyi en doğru şekilde kullananlardan olduğunu (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 2) ifade etmiş olması da bununla ilişkilidir. Edilgenlik ve birinci tekil veya çoğul kişi kullanımı günümüz akademik çalışmalarında da görülmektedir: “Burada dal, bu harflerin çıkaklarının sert olmasından dolayı daha önce belirttiğimiz gibi te'ye dönmüştür.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 243), “Bu dile başka dillerden girenler de zikredilmedi. Aynı şekilde, erkek ve kadın adlarını da almadım. Ancak çok geçen isimleri ve doğrusunu ortaya koymak gerekenlerden yaygın olanları zikrettim.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 10). Son parçada edilgen fiilin ve 1. kişi çekiminin art arda kullanılması yöntemin anlatıldığı bu parçada öznel üslupla nesnellik arasında keskin ayrıma gidilmediğini de göstermektedir. Bu durumun Kâşgarlı'nın kendi öznelliğini nesnellığe yaklaştırdığını söylememize imkân vermektedir. Kendi öznel kullarımlarını nesnellikle iç içe vermesinin, Türk dili ve kültürü hakkındaki geniş bilgiye sahip olması ve metnin genelinde ortaya koyduğu özgüvenden kaynaklandığı söylenebilir.

Hedef

Söylemin içerdiği mesajlar bazı dilsel yöntemlerle sezdirilebilir yahut doğrudan doğruya muhataba iletilebilir. Söylemin amacını açıkça ortaya koymak güvenilirliğin artmasını sağlayabilir. Sıkı mantık ilişkileri, nesnellik ve diğer yöntemlerle birlikte uygulandığında dinleyici / okuyucudaki güvenilirlik algısını arttırması beklenir. Hedefin söylemin icrası esnasında doğrudan bildirilmesiyle muhatabın zihni tüm söylem unsurlarının nereye odaklanması gerektiği konusunda uyarılır ve yönlendirilmiş olur. Aslında hedef adımı verdiğimiz bu yöntemde, hedef iki açıdan göz önünde bulundurulabilir. Birincisi konuşurun ve söylemin mesajlarının odaklandığı hedeftir ve tüm söylem unsurları ve yöntemlerinin aynı mesaj veya ideoloji etrafına odaklandığı görülür. İkinci olarak bu yöntemle aynı zamanda söylemin karmaşıklığı ve çeşitliliği içerisinde muhatabın zihnine doğrudan bir hedef belirlenmiş olur. Söylem evreni içerisinde muhataba iletilen bu açık mesaj, konuşurun zihni ile muhatabın arasında bulunan en yakın mesafedir. Söylem yöntemleri arasındaki oranı yüksek tutulmadığı takdirde bu açıklığın, gizli bir niyetin olmaması açısından diğer tüm yöntemleri belirgin hâle getirerek güvenilirliği ve ikna ediciliği arttırması beklenir.

DLT'nin siyasi, bilimsel ve kültürel açıdan Türklerin gücünü ortaya koyma amacını taşıdığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu eserin birçok kültürlerarası çalışma gibi politik bir amacı vardır. Kâşgarlı Mahmud'un DLT'de biri idealist (Türkçenin en az Arapça kadar yetkin bir dil olduğunu göstermek) ve diğeri pratik (Araplara Türkçeyi öğretmek) olmak üzere iki ana hedefi bulunmaktadır (Canpolat, 1999, s. 19, akt. Onan, 2003, s. 436). Bunun yanında cihan hâkimiyeti anlayışına sahip milletler diğeri milletleri eğitim ve kültür alanına da etki altına almak istemektedir ve bu sebeple DLT önemli bir kültürel diploması örneğidir (Özdemir, 2017, s. 82, akt. Yılmaz, 2023, s. 194). Bacaklı vd. da eserin siyasi yönüne vurguda bulunmuş ve Kâşgarlı'nın İslam dünyasına yeni girmiş ve bu kültürü etkilemeye başlamış Türkleri daha yakından tanıtmaya çalıştığını ve dolayısıyla Türk dili, milleti ve kültüründen tarafa siyasi bir duruş sergilediğini ifade etmiştir (2016, s. 3265).

“Akıllı olan herkes onlara katılmalı ve onların oklarından korunmalı. En iyi yol konuşmaktır onların dillerini; duyurabilmek için onlara ve meylettirebilmek için gönüllerini.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1) parçası muhatapların Türkçe öğrenmesinin getirebileceği muhtemel kazançlardan bahsederek aslında hem kitabın yazılış amacını dile getirmekte hem de okuyucuların zihnini bu açıdan motive etmektedir.

Bu ana hedeften sonra Kâşgarlı okuyucuya dil öğrenimi, bilgi-görgünün yükselmesi açısından fayda sağlamasıyla ilgili hedefini de giriş kısmında açıkça dile getirmiştir: “Maddeleri, onları açıklayıcı örnekler vererek sıraladım; kuralları kendim teklif ettim ki yapılan iş örnek bir iş olsun, yapılan eser rehber bir eser olsun. Araştıran için kitabı yol gösterici hâle getirdim; kendisinden öncekilere ikinci bir basamak, el atanlara bir program, yükselmek isteyenlere bir merdiven olsun istedim.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 3), “Niyetlendiğim iş için Allah'tan başarı dilerim.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 3). Son örnekte hedefin başarılı olmak olduğu ifade edilmektedir. Tüm gayelerin gerçekleşmesini Allah'ın iznine bağlamak, aslında, hedefin kutsallığına işaret etmektedir.

Empati

Söylemin ve onun içerdiği mesajların hedef kitle tarafından başarılı bir şekilde kabul görmesi için “onlara” karşı olacak şekilde “biz” ve “siz”in ortak bir noktada buluşması gerekir. “Siz”in de “biz” yanında olması “onlar”a karşı söylem gücünü arttırırken “onlar”ın varlığı da “biz” ve “siz” arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir. O hâlde söylemi aktaranın hitap ettiği kitle ile yakınlık kurması gerekmektedir. Böylece bir fikri yayma amacı taşıyan propagandanın gerçekleşmesi de mümkün olacaktır. Empati yöntemi hedef kitlenin üslubuna uygun olarak hatta dil farklılığı bulunuyorsa onun diliyle konuşmak, onun zihin dünyasından örnekler vermekle mümkün olabilmektedir. Bu yöntem bir hedef kitleyi bilgiye veya öğretiye ikna etme, onlara istenen bilgileri öğretme, kolaylaştırma ve sevdirmeye ile ilgili olmalıdır. Empatinin uygulanmasının bir amacının da “sempatiyi” ortaya çıkarmak olduğunu söylemek gerekir. Böylece verilmek istenen mesajlar hedef kitle tarafından daha makul olarak algılanabilir. Çifci ve Yıldırım DLT'deki propaganda yöntemlerini ele aldıkları yazılarında empati ve yakınlık kurmaya dayalı özdeşleşme tekniğinden bahsetmiştir (2012, s. 38). Onan, dil öğretiminde duygusal zekânın temelinde empati oluşturanın yattığını ifade etmiştir. Kâşgarlı'nın bu empatiyi; eserini Arapça yazması, Arapça alfabeye uygun şekilde sözcükleri dizmesi, Türkçedeki sesleri Arapça

ile kıyaslayarak benzerliklere dikkat çekmesi şeklinde oluşturduğunu ifade etmiştir (2003, s. 438). Bunun yanında Kâşgarlı'nın Arapça konuşurlarla hem dil üzerinden hem de din üzerinden empati kurduğu ve sonuç olarak hoca olan kendisi ile öğrenci olan okuyucu arasında bir yakınlık duygusu oluşturma yönünde adım attığı söylenebilir.

Yılmaz, DLT'de İslami kurallarla çelişki içeren inanış ve uygulamaların İslami referanslarla dile getirildiği örneklerle yer vermiştir (2023, s. 196). Kâşgarlı burada Eski Türk inançlarını İslami bir söylemle dile getirmektedir. Bu durum kamlik inancının kültürel yansımalarının İslami görünümle ifade edildiğini ve dolayısıyla empati stratejisiyle kültür aktarımı için kullanıldığını göstermektedir. Yılmaz bununla ilgili olarak *yat* maddesini örnek vermiştir: “*yat*: özel taşlarla kehanetle bulunulur ve bununla yağmur, rüzgâr vb. getirilir. Bu onların (Türklerin) arasında iyi bilinir. Yağmalarda bunu inceledim; orada bir yangını söndürmek için yapmışlardı. Yüce Allah'ın izniyle yazın kar yağdı ve gözümün önünde yangını söndürdü.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.349).

Kâşgarlı'nın hedef okuyucu kitlesiyle genel olarak dil ve din üzerinden ortak nokta belirlediği görülmektedir. Dil açısından ortaklık gramer özellikleri, sözcük anlamları gibi dil içi eşliklerle söz konusuyken bazı örneklerde Türkçe ve Arapçanın diğer dillerden ayrıştığı ve böylece birbirleriyle ortaklaştığı noktalar ön plana çıkarılmıştır: “*tu.rur* geniş zaman fiilidir. Ne geçmiş zamanı ne de mastarı vardır. Arab'ın yede'u ve yezeru dediği gibi.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 424), “Yine bil ki Türk fiillerinin yapısı Arap dillerinin fiil yapısına benzer.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 244), “(*şa.p şa.p*) [...] kavunu şapur şupur yedi. [...] Bu da Arapçaya uygun düşer; Çünkü Arapçadaki eş-şi:b deve dudaklarının sesidir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 407), “Bu isimler, üzerlerine bir harf eklenerek fiillerden alınmıştır. Bence bu daha doğrudur. [...] Bu üstünlük, Arap ve Türk dilinden başkasında görülmez.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 479). Son örnekte karşıtlık ilginç şekilde Türkçe ve Arapça ile diğer diller arasında uygulanmaktadır. Kâşgarlı Türkçe ile birlikte Arapçayı da diğer dillerden ayırarak Türkçe ve Arapçanın benzerliğine vurguda bulunmaktadır. Bu yöntemde Türkçe ile birlikte Arapça da yüceltilerek Arap okuyucu için Türkçe sevgisi Arapça sevgisiyle eşleştirilerek artırılmaya çalışılmaktadır.

Hedef kitlenin zihin dünyasıyla ortaklaşabilmek adına ortak din olan İslamiyet'le ilgili unsurların da metinde yer bulduğu görülmektedir: “Hitaplarda çokluk, *sizle.di* demekle olur; bunun anlamı da “siz” olur; bu da hükümdarlara hitap şeklidir. Yüce Allah'ın ‘inna:enzeln:hu (Biz onu indirdik – 12-2)’ dediği gibidir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 473), “*yuyu*: Barman kasabasına akan büyük ırmağın adı. Burayı ırmağın kenarına Afrâsiyâb'ın oğlu yapmıştır ve kurucunun adı *Ba.rma.n*, kasabaya ad olmuştur. Bu, İshak peygamber -Allah'ın salâtı onun üzerine olsun- oğlu 'İysû oğlu Rûm'un adının Rum ülkelerine verilmesi gibidir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 497). Son örnekte empati kurma sonucunda sempati oluşturma çabası görülmektedir. Afrâsiyâb örneği ile peygamber örneği art arda kullanılmış ve benzerlik ifade edilmiştir. Okuyucunun bildiği ve saygı duyduğu örnek üzerinden Türk kültüründen bir örnek verme söz konusudur. Bu yöntem eğitim yöntemleri açısından “bilinenden bilinmeyene” yöntemiyle de uyumaktadır.

Anlatım Özellikleri

Söylemin genel stratejisi çerçevesinde çoğunlukla benzetme, metafor, kinaye, retorik soru gibi anlatım özelliklerinin anlamı yoğunlaştırıcı ve algıyı keskinleştirici gücünden faydalanılmaktadır. van Dijk'in (2020) retorik olarak adlandırdığı bu yöntemde söylemde söz edilen anlatım özelliklerinin anlamı vurgulayıcı gücünden yararlanılması sonucunda verilmek istenen mesaj ön plana çıkarılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud'un, dilin bu imkânlarını özellikle Türkçenin ve Türklüğün gücünü ifade ederek okuyucuların motivasyonunu arttırmak ve kültür aktarımında bulunmaya katkı sağlamak amacıyla kullandığı söylenebilir. Bununla ilgili olarak Çifci ve Yıldırım bu yüzyılda Araplarla Türklerin iyi ilişkiler içerisinde olduğunu ve bu sebeple Kâşgarlı'nın propaganda yöntemlerini hedefteki topluluğu aldatmak veya onlara fikir zorbalığı yapmak için değil Türkçe öğrenme motivasyonlarını arttırmak ve dil öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla kullandığını söylemiştir (2012, s. 38).

Devlet otoritesinin güneşle eşleştirildiği “Yüce Tanrı, Türk burçlarında doğdurdu devlet güneşini” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1) ifadesinde 11. yüzyılda Türk zihin yapısında DEVLET GÜNEŞTİR kavramsal metaforunun var olduğunu, devletin Güneş ile somutlaştırıldığı ve iki kavram arasında genel ve özel birçok bağlantının kurulmuş olabileceğini göstermektedir.

“Feleğin kutbun etrafında dönmesi gibi bütün lehçeler, işte bu usuller etrafında döner.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 6) parçasında kuralların daha iyi anlaşılabilmesi için benzetme ilgisinin kurulduğu görülmektedir. Yine “Yerin direkleri ve ağırlığı dağ iledir; insanın ağırlığı ise beyler iledir. Yani yerin sabit durması dağlardır; insanların sabitliği ise beylerledir. Çünkü insanlar ona (beye) tutunur.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 204) parçasında beyin dağa dayanak noktası olma ilgisiyle benzetilmesi Türk kültüründe beyin etrafında organize olma özelliğine vurgu yapmaktadır. Bu örnek bir kültür aktarımı olarak da ele alınabilir. “Bu, Arapçayla iki yarış atı gibi yarıştığı için bu dilin (Türkçenin) bir meziyetidir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 487) örneğinde Türkçe ve Arapçayı yarışan iki yarış atına benzetmek o dönemde geniş coğrafyada konuşulan iki dilin ve kültürün arasında benzerlik kurmak, değerini eş görerek iki dil arasında bir sempati oluşturmak, diğer dillerden ayırmak yoluyla yüceltmek amaçlanmış olmalıdır. Yarışmak sözcüğüyle rekabet sezdirilmektedir. Burada gerçekçi bir tespit yapılmış ve söylemin güvenilirliği de artırılmıştır. Normalde bu ifadenin olumsuz karşılanması da mümkündür ancak bağlam içerisindeki empati yönteminin kullanıldığı ve “Türkçe ve Arapçaya karşı diğer diller” karşıtlığı geliştirildiği bağlam içerisinde rekabet sezdirimi objektifliği hatta “tatlı rekabet” algısı yaratarak sempatiye katkıda bulunma ihtimalini artırmaktadır. Ayrıca bu sözün, Arapça ve Türkçeye karşı diğer diller karşıtlığını da beslemekte olduğu ifade edilebilir.

“*tumlug ~ tumlig* soğuk ve soğuk olan [...] *ölüg yüzi tumlug* denir; ‘Ölünün yüzü soğuktur’ demektir. Çünkü o öldükten sonra akrabaları ona sırt çevirirler.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 202) gibi örneklerde kinaye ve dolayısıyla mecazlı kullanım bulunmaktadır. Metnin genelinde mecazın, madde başı tanımları, atasözleri, açıklamalar ve şiir parçaları sayesinde yoğun olarak bulunduğunu söylemek mümkündür.

Soruların, muhatabın zihnini verilmek istenen mesaja yönlendirmekte güçlü bir araç olduğu bilinmektedir. Kâşgarlı'nın hoca-öğrenci ilişkisi üslubunca hedef kitleye Türkçenin ifade gücü ve Arapça ile ortaklaştığı alanları gösterirken retorik sorular yönelttiği görülmektedir: “Bu dilin, Arapçayla nasıl uygun düştüğünü görmüyor musun?” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 414), “(karga-) *Teḡri anı karga.dı* Yüce ve aziz Allah onu lanetledi. [...] (*kırğa-*) *beg anı kırgadı* Bey onu uzaklaştırdı. [...] Yüce ve aziz Allah'ın lanetlemesi ile bir kulun bir kulu kovmasını nasıl ayırt ettiklerini görmüyor musun?” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 470). Kâşgarlı son parçada Tanrı ile insanı gramatikal olarak ayırt ettiğini vurgulayarak Türkçenin ifade gücünün yüksekliğine vurguda bulunmaktadır.

Metin Düzeyinde Yapısal Kurgu

van Dijk'in (2020, s. 64-65) göre söylem biçimleri olarak adlandırdığı bu yöntemde ona göre metin tasarlanırken en başta ifade edilen cümle daha fazla vurgu almaktadır ve cümlelerin sıralanışı metnin oluşumunda belli özneleri ön plana çıkarırken diğerlerini arka plana atabilir. DLT'de metnin tamamı göz önünde bulundurulduğunda söylemin Kâşgarlı'nın metni tasarlama biçimine etkisi iki biçimde tespit edilmiştir. Bunlardan ilki giriş bölümünde vurgulanan ve yüceltilen kavramların söylemin genel mantığına uygun şekilde sıralanmış olmasıdır. Kâşgarlı sıralamayı şu şekilde tasarlamıştır: Allah ve Hz. Peygamber methi, Türklük methi, Kâşgarlı Mahmud methi, Abbasi Halifesi methi (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 1-2). İslami metinlere öncelikle Allah ve Hz. Peygamber methi ile başlanması bir gelenektir ve Kâşgarlı da bu geleneği devam ettirmiştir. Ardından kendisinden ve Abbasi halifesinden önce Türklük vurgusunda bulunması metnin söylem amaçlarıyla örtüşmektedir. Bu noktada halifenin methedildiği kısmın bir cümleden oluştuğu ve sonrasında daha çok iyi niyet ve dualara yer verildiği görülmektedir.

Tok, DLT'nin kültür-dil ve hedef kitle bağlamında kaldığını sözcüklerle birlikte kültürün de yabancı dil öğretim tekniği olarak kullanıldığını söylemiştir (2015, s. 86). Metin düzeyinde yapısal kurgunun söylemin mesajlarıyla kesişen ikinci aşaması madde başlarında Kâşgarlı'nın sözcüğün anlamını verdikten sonra seçebileceği sayısız örnek bulunmasına karşın özellikle Türkçülük ve İslam temalı atasözleri ve örneklere yer vermiş olmasıdır. Türkçülükle ilgili tercihlerin Türkçe öğrenme motivasyonunu artırma ve kültür aktarımında bulunma işlevi görmesi İslam temalı tercihlerin ise ortak nokta oluşturması ve konuşur muhatap ilişkisini sağlamlaştırması beklenir. Kültürel aktarımın metnin geneline bakıldığında aralıksız şekilde uygulanmadığı görülür. Aralıksız bir kültür aktarımı çabası tahmin edileceği üzere söylemin amacına hizmet eden gücü zayıflatırdı. Kâşgarlı bir madde başında kültür aktarımına ait örneklere yer verdikten sonra sözcük anlamlarını basitçe vermeye devam etmekte bir süre sonra bu yöneme tekrar başvurmaktadır. Aralıklı kültürel aktarım uygulamasının söylemin etki gücünü artırdığı söylenebilir. Bu durum, Türkçeyi ve Türk kültürünü vurgulayan tüm yöntemler için genel olarak geçerli görünmektedir.

“öküz: öküz. Şu atasözünde geçer: *öküz ada.kı bolgınça buza.gu başı bolsa yi.g.* Anlamı şudur: ‘Buzağının başı olmak, öküzün ayağı olmaktan daha iyidir.’ Yani kendi kendini yönetmek, başkasına tabi olmaktan iyidir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.28)

parçasında Türk dünya görüşünde ve Türkçülük idealizminde en önemli yeri tutan bağımsızlık ve özgürlük kavramı ile ilgili bir örneğin seçilmesi aslında kültür aktarımıyla da ilişkilidir.⁵

Türk milletinin dünya üzerinde bilinen en önemli hasletlerinden biri misafirperverliğidir. “*üme*: eve inen misafir. Şu atasözünde geçer: *üme kelse kut keli.r.* Anlamı şudur: Sana misafir gelirse onunla beraber uğur ve bereket de gelir. Misafir mübarek tutulur, istiskal edilmez.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 44) parçasında Kâşgarlı örnek cümle tercihiyle Türk kültürünü bu yönüyle ön plana çıkarmış görülmektedir. “*irük*: duvar ve benzeri şeylerdeki gedik. Şu atasözünde geçer: *Künde irük yok begde kıyık yök.* Anlamı şudur: Güneşte gedik olmadığı gibi beyin sözünde de cayma yoktur. Bu söz, beyler için, verdikleri sözden caymasınlar diye söylenir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 33) örneğinde DEVLET GÜNEŞ’TİR kavramsal metaforunun kullanıldığı tekrar görülmektedir. Türklerin beye güvenerek onun etrafında organize olma özelliğine vurgu yapılmış olmalıdır. Türklerin halk inanışlarına ve sosyal yaşama ait kodlara değinen “*tiki*: geceleyin işitilen patırtı. Türkler şöyle inanırlar: Yılda bir gece ölülerin ruhları toplanıp yaşadıkları ve ömürlerini geçirdikleri yerlere giderler. Akrabalarını ziyaret ederler. Geceleyin o patırtıyı işiten ölür.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 447) gibi parçalarda yine kültürel aktarım söz konusudur.

“*özek*: omurilik. Belin içinde bulunan damardır. Peygamber (a.s.) şu sözünde bunu kastetmektedir: [...] “Hayber, her yıl bize devamlı düşmanlık etmekteydi; ta omuriliğin kesildiği o zamana kadar.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 34) gibi örnekler verilirken Türkçülük gibi İslamiyet teması da vurgulanmıştır. Türklükle ilişkili örneklerin kültür aktarımı için işlevsel olduğu, İslamiyet ile ilişkili örneklerin ise bilinenden bilinmeyene giden bir öğretim tekniğiyle iki kültürün de yakın olduğu bilgiler üzerinden empati duygusuyla öğreticiliği artırma işlevi gördüğü söylenebilir.

SONUÇ

Kâşgarlı Mahmud’un, van Dijk (2020) tarafından ortaya koyulan teknikleri henüz 11. yüzyılda kullanmış olduğu saptanmıştır. Bu tekniklerin kapsamı bizim çalışmamızda metnin sahip olduğu dilsel malzemeye göre yeniden düzenlenmiş ve Dijk’ten ayrılan yanları belirtilmiştir. Metin düzeyinde yapısal kurguya ait örnekler de Dijk’in sıralamaya dayalı içeriğinin yanı sıra madde başlarının nasıl tasarlandığı ve tercih edilen açıklamalar ile ilişkilidir. “Bilimsel üslup” ve “hedef” yöntemleri Dijk’in kategorileri içerisinde yer almamaktadır, metin içerisinde tarafımızca tespit edilmiş ve bu şekilde isimlendirilmiştir. Bunlar içerisinde bilimsel üslup metnin yazılış amaçlarından Türk dili ve kültürüyle ilgili bilgileri ortaya koymakla ilişkiliyken nesnellik algısına katkı sağlamaktadır. Kâşgarlı Mahmud’un Karahanlı Türkçesi ile eleştirel söylem analizi içerisinde yer alan teknikleri bu derece yoğun şekilde kullanması onun hem ifade gücünü ve söylemi oluşturma yöntemleri konusundaki bilgi ve becerisini göstermektedir. Bu durum güçlü bir söylem

⁵ Mustafa Kemal ATATÜRK’ün “Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir, ben milletimin en büyük ve ecdadımın en kıymetli mirası olan istiklâl aşkı ile dolu bir adamım.” (ktb.gov.tr) sözü Türkçü düşünce sisteminde bağımsızlığın bir şahsiyet meselesi olduğunu ve bu anlayışın tarihsel sürekliliğini göstermektedir.

üretebilme alt yapısının yanı sıra bu fikirler bütünü ve propaganda üslubunu Türk dilinin 11. yüzyılda kendi imkânları içerisinde karşılama yeterliliğini de gözler önüne sermektedir.

Tüm bu teknikler, söylemi güçlendirerek gerek eş zamanlı olarak hedef kitleyi, Türkçeyi öğrenmeyi ve gerekse Türk kimliğine sempati ve saygı duymaya ikna etmeyi sağlayan en önemli özelliklerdendir. Zira bir düşüncüyü yaymak, propaganda ve söylem tekniklerinin farkındalığı ile mümkündür. Bir Türk bilgini olan Kâşgarlı Mahmud'un bilinçli veya bilinçsiz olarak bu yöntemleri kullanmış olması, aynı yüzyılda Kutadgu Bilig gibi ünlü bir siyasetnameyi ortaya çıkaran Türk fikir dünyasının, devlet ve insan yönetimi konusundaki birikimini dil bilimsel açıdan ortaya koymaktadır.

Kâşgarlı Mahmud, o dönemde Uzak Doğu'dan Anadolu'ya kadar olan geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk toplulukları hakkında derlediği bilgileri aslında kendisinden yola çıkarak aktarmış görünmektedir. Öyle ki kullandığı karşıtlık stratejilerinin tümünün ortak noktası merkezde kendisinin, kendi dilinin, lehçesinin, dininin ve coğrafyasının olmasıdır. Geniş bir coğrafyayı gezmiş bir bilgin olarak bu stratejiyi hem bilgisine olan güveniyle hem de bir dilin ve yaşam biçiminin temsilcisi olmak cihetiyle bilinçli olarak uyguladığı görülmektedir.

DLT'de karşıtlık stratejisinin ben ve diğerleri, Türkler ve diğerleri, Müslümanlar ve diğerleri ve boylar arası karşıtlık şeklinde kurgulandığı anlaşılmaktadır. Gerek Türkçenin ve Türklerin ön plana alındığı gerekse Türkçeyle birlikte Arapçanın ve ortak payda olan İslam'ın vurgulandığı örneklerde karşıtlık stratejisinin muhatap konumdaki dil öğrencilerinin motivasyonunu arttırmaya yönelik olarak oluşturulduğu düşünülebilir. Karşıtlığın yoğun olarak Türkçe ve Arapça dışındaki dillere, Türkçenin bozulmuş olarak addedilen ve diğer dillerle karışmış lehçelerine, Farslara ve gayrimüslimlere uygulanması bu görüşü desteklemektedir.

Kitabın bilimsel üslupla ve hoca-öğrenci ilişkisi üslubunca yazıldığı görülmektedir. Bilimsel üslupta edilgen ve birinci kişi kullanımı görülürken hoca-öğrenci ilişkisinin tesis edildiği ve söyleşi şeklinde geliştirilen üslupta birinci tekil kişi ve ikinci tekil kişi kullanımı söz konusudur. O, eserini sen dili kullanmak ve öğrenci kitleyle sanki bir sınıfa seslenir gibi konuşmak suretiyle daha canlı hâle getirmiştir. Emir ve retorik soru biçimlerinin ikinci tekil kişi ile çekimlenmesi esere canlılık katmakta ve Kâşgarlı'nın hoca imajını ortaya çıkarmasıyla verdiği bilgilerin de değer algısını arttırmaktadır, denilebilir. Kâşgarlı'nın bilimsel bir üslupla yazdığı eseri aynı zamanda bir ders kitabı özelliği de taşımaktadır. Bunun yanı sıra karşılaştırmalı ilk dil bilgisi çalışmalarından biri olan DLT'de Kâşgarlı, Türkçenin özelliklerini bazı bölümlerde "ben" diliyle ifade etmiştir. Bunda Türk dili konusundaki yetkinliği ve bilgisinin de elbette payı olmalıdır. Bilgiye sahip olmadığı bir noktada "Aslımı ben de bilmiyorum." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 202) gibi ifadeler kullanması eserin nesnellğine ve bilimsellik algısına katkı sağlamaktadır.

Kâşgarlı'nın madde başlarını belirlerken kendisiyle alakalı coğrafi alanlara sıklıkla yer verip kendinden ve İslam coğrafyasından uzaktaki alanlara daha az değindiği görülmektedir. Tanım düzeyi ve ayrıntı derecesiyle ilişkilendirilebilecek bu yöntemin

aynı zamanda metin düzeyinde yapısal kurgu içinde verilen atasözleri ve açıklamalarla da kendisini gösterdiği böylece tanım düzeyi ve ayrıntı derecesi ile metin düzeyinde yapısal kurgu yöntemleri arasında geçişkenlik bulunduğu söylenebilir. Zira Kâşgarlı madde açıklamalarında da “biz”in olumlu “onlar”ın olumsuz yönleri için tanımlamada bulunmuş, tanımlamamayı tercih etmiş veya ayrıntılı açıklamalara girmiştir.

Sözcük tercihleri söylemin odaklandığı mesaj(lar)ın ön plana çıkarılması için güçlü bir yöntemdir. Bilinçli olarak uygulandığında söylem içerisinde bir mesaj bütünlüğü oluşturmaktadır. Kâşgarlı'nın metnini oluştururken sözcük tercihlerinde Türklük ve İslam'la ilgili kavramları ön plana çıkardığı görülmektedir. Özellikle Alp Er Toğa için sıklıkla Afrâsiyâb tercihi İranlıların halk hikâyelerine konu olmuş şedit ve büyük komutan çağrışımını devam ettirmesi açısından ilginç bir örnektir. Yine Türkçenin bir kuralından bahsederken kolaylaşmak, pratik hâle gelmek anlamı için kullanılan “tatlılaşmak” ifadesi de Türkçenin lehine bir sözcük tercihi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Metnin genelinde karşıtlık stratejisinin uygulandığı topluluklardan biri de gayrimüslim Uygurlardır. Normalde İslamiyet'le ilişkilendirme zorunluluğu olmamasına rağmen Kâşgarlı Uygur lehçesine ait *çap-* “vurmak” fiilini Müslüman'ın kâfir boynunu vurması örneğiyle açıklaması, ironi yöntemi vasıtasıyla gayrimüslim Uygurlara karşı uygulanmış bir karşıtlık stratejisi olarak düşünülmelidir.

Karşıtlık stratejisi çerçevesinde empati oluşturma yöntemine ait ilginç bir örnek Türkçe ve Arapçayı diğer dillerle karşılaştırmak suretiyle ön plana çıkarmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Empati yöntemini daha çok dil ve din kavramları üzerinden geliştiren Kâşgarlı Mahmud'un İslam öncesi Türk inancı ve pratiklerini de İslami bir çerçeve çizerek vermesi aslında empati yönteminin sempati oluşturma yönünde bir adım olarak görülebilir.

Söylem içerisinde kullanılan yöntemlerin çoğu karşıtlıkla bir şekilde ortaklaşmaktadır. Kendisinden üç yüz yıl önce yazılmış olan Tunyukuk Yazıtı'nda kullanılan söylem yöntemleriyle DLT'nin uyduğu hatta bu yöntemlerin çeşitlendiği görülmektedir. Zira Tunyukuk Yazıtı'nda kullanılan 10 söylem yöntemine karşı (Işık, 2023) DLT'de 13 yöntem kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde farklılaşan yöntemler bulunmaktadır. Tunyukuk Yazıtı bir söylev niteliği taşıdığı ve tarihî olayları içerdiği için içerisinde *keşfettirici üslup* ve *bükülme* yöntemlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir ancak DLT için bu yöntemlerin kullanıldığı bir örneğe rastlanmamıştır. Tunyukuk'un bir devlet adamı ve stratejist, Kâşgarlı'nın ise bir bilim adamı olması söylem yöntemlerinde bazı farklara sebep olsa da özellikle karşıtlık stratejisi kapsamında neredeyse tüm yöntemlerin uyuşması, söylemlerin ortak dünya görüşünü yansıtan fikir alt yapısı ve söylemi ifade etme biçimleri açısından bu iki metin arasında tutarlılığın olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ayan, E. (2015). Karahanlıların Selçuklu egemenliğine girme süreci. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 1-29.
- Bacaklı, Y., Kapağan, E. ve Kundakçı, M. (2016). Divanü Lügati't-Türk'ün yazılma amacı üzerine bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 3259-3267.

- Brown, P. & Levinson S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
- Culpeper, J. (2016). Impoliteness strategies. A. Capone, J. ve L. May (Ed.), *Interdisciplinary studies in pragmatics, culture and society* (ss. 421-445). Springer.
- Çıfci, M. ve Yıldırım, T. (2012). Kâşgarlı Mahmud'un kullandığı temel propaganda teknikleri. *TÜBAR*, 32, 33-41.
- Dankoff, R., & Kelly, J. (1982). *Mahmūd al-Kāşgari compendium of the Turkic dialects (I)*. Harvard Üniversitesi Basımevi.
- Dankoff, R., & Kelly, J. (1984). *Mahmūd al-Kāşgari compendium of the Turkic dialects (II)*. Harvard Üniversitesi Basımevi.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersoy, F. (2022). Dîvânu Lugâti't-Türk 950 yaşında. *Türk Dili*, 841, 4-9.
- Foucault, M. (1981). The Order of Discourse. R Young (Ed.), *Untying the text: a post-structuralist reader* (pp. 51-78). Routledge.
- Işık, U. (2022). *Eski Uygur Türkçesinde nezaket ifadeleri*. Paradigma.
- Işık, U. (2023). Eski Uygur Türkçesinde sözsüz nezaket. *Türk Kültürü*, 17(2), 77-110.
- Işık, U. (2023). Tunyukuk Yazıtı'nın eleştirel söylem analizi. *IJHE*, 9(19), 283- 310.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Bağımsızlık*. Erişim tarihi: 29.03.2024. <https://www.ktb.gov.tr/TR-96476/bagimsizlik.html>
- Onan, B. (2003). Divanü Lûgat-it-Türk'ün dil öğretim yöntemleri ve dünya filolojisine katkıları bakımından bir değerlendirmesi. *TÜBAR*, 13, 425-445.
- Sallan Gül, S. ve Kahya Nizam, Ö. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, Ö181-Ö198.
- Solak, Ö. (2011). Küçük Ağa romanının eleştirel söylem analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-14.
- Sözen, E. (1999). *Söylem*. Paradigma.
- Şah, U. (2020). Eleştirel söylem analizi: temel yaklaşımlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 210-231.
- Tok, A. (2015). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te yer alan yabancılara Türkçe öğretimi unsurları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Van Dijk, A. T. (2020). Söylem ve ideoloji çokalanlı bir yaklaşım. B. Çoban ve Z. Özarslan (Haz.), *Söylem ve İdeoloji* (ss. 15-100). Su Yayınları.
- Wodak, R. (2014). *Critical discourse analysis*. Erişim tarihi: 08.11.2024, https://www.researchgate.net/profile/Ruth-Wodak/publication/238105100_DCA_-

[_Critical_Discourse_Analysis/links/0a85e535bc18f09787000000/DCA-Critical-Discourse-Analysis.pdf](#)

Yasin, Y. (2015). Divanü Lugat-it-Türk'te geçen Uygurlar ile ilgili bilgiler üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 5, 69-97.

Yılmaz, O. (2023). Dîvânu Lugâtî't-Türk'te eski Türk inançları ve Budist Uygurlara karşı Kâşgarlı Mahmud'un yaklaşımı üzerine. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 193-203.

EXTENDED ABSTRACT

Discourse is a concept broader than language, both shaped by and shaping realities, while being expressed through linguistic means. Within discourse lies a worldview encompassing how people perceive people, events, and life; ideological assertions and distortions stemming from ideology; empathy and antipathy; and intent-elements reflecting the complex mental domain behind linguistic expression. This complex mental realm offers numerous clues via language, which can be identified using discourse analysis methods. Critical Discourse Analysis (CDA), one of the approaches within discourse analysis, focuses on the relationship between social relations, societal structures, events, and discourse. By addressing all variables within the linguistic, physical, and mental context where communication occurs, CDA helps reveal power dynamics between individuals, societies, and larger social structures.

This study investigates the Dîvânu Lugâti -Türk, one of the most significant works in Turkish language and culture, using the lens of CDA. Written in the 11th century, Dîvânu Lugâti't-Türk is not only a comparative dialectological book but also invaluable resource on the folklore, lifestyle, and mental universe of Turkish communities. Furthermore, this work was written to teach Turkish to Arabs and presented to the Abbasid Caliph, giving it a diplomatic dimension. Analyzing the links between society, mental frameworks, and discourse in this work offers important insights into the worldview and perception structures of the era. Such research also offers findings on how the era's realities shaped the discourse and on discourse's power to influence those realities.

The qualitative research method of document analysis was used in this study. Dîvânu Lugâti't-Türk was surveyed based on CDA criteria, and the resulting material was analyzed using discourse analysis methods. The data fell into van Dijk's discourse categories, including "contrast", "content glorification", "formality", "definition and detail level", "synonymous or near-synonymous words", "deprecation and irony", "rationalization", "claims of objectivity/reality", "empathy", "narrative features" and "structural text-level composition". Additionally, methods not included in these categories, such as "scientific tone" and "target audience" were identified. Each category includes an examination of Kâşgarlı Mahmud's specific expressions and how they fit within the broader text. These linguistic fragments were then evaluated in terms of how they served Kâşgarlı Mahmud's explicitly stated purposes and provided further implicit insights into his mental framework.

The analysis shows that discourse in the text is predominantly shaped by the strategy of contrast, a recurring element in CDA. Contrast generally manifests by highlighting positive aspects of "us" and negative aspects of "them" or by omitting or downplaying the negatives of "us" and the positives of "them". In Dîvânu Lugâti't-Türk, Kâşgarlı Mahmud employs this strategy on various levels: self versus others, Turks versus non-Turks, Muslims versus non-Muslims, and inter-tribal contrasts. This fundamental strategy appears to influence other discourse methods, either consciously or unconsciously.

Under the "content glorification" category, Kâşgarlı Mahmud's self-glorification is notable. Before praising the Abbasid Caliph at the beginning of the text, he extensively extols his own merits, which can be interpreted as a balancing act for future diplomacy. Content glorification emerges within the frameworks of Turkic identity and Islam.

Examples of the "definition and detail level" method include the inclusion of villages from Kâşgarlı's own region as headwords and negative depictions of the Uyghurs, categorized as "them".

Word choices play a critical role in shaping discourse. The use of synonyms or near-synonyms, while seemingly minor, provides valuable clues about the speaker's position towards individuals, events, and concepts. Kâşgarlı Mahmud appears to have consciously or unconsciously selected words that align with his worldview.

One of the methods enhancing the impact of discourse is the claim of objectivity/reality. This claim excludes the subjects, events, or concepts that the discourse opposes from the realm of reality. The credibility of such claims rises especially when they align with logic or some aspect of reality. Dîvânu Lugâti't-Türk, being a scholarly work, uses methods like emphasizing personal expertise and observation, using third-person narratives, and sanctifying elements, all of which strengthen its claim of objectivity/reality.

Overall, the discourse in Dîvânu Lugâti't-Türk is shaped by the contrast strategy and its supporting methods. Nearly all categories identified in this study align with CDA methods found in the Tunyukuk Inscription. Additionally, the presence of methods like “claim of objectivity/reality”, “scientific tone”, and “target audience” in Dîvân demonstrates that scholars of Turkish abilities to perceive the world and manage societal dynamics have notably developed and strengthened over the past three centuries.